

Forskning för förändring

Underlag till Forskningspropositionen 2016

Innehåll

SAMMANFATTNING	3
1. FORSKNING FÖR FÖRÄNDRING	10
2. FORSKNINGSFINANSIERING	12
2.1 Övergripande behov	12
2.2 Basanslag för forskning.....	15
2.3 Bidragsgivningsprocessen	15
2.4 Kunskapsbehov	16
2.5 Forskning om forskningsfinansiering.....	17
3. FORSKNINGENS VILLKOR	19
3.1 Anställningsvillkor, karriärvägar och meriteringssystem	19
3.2 Bibliometri.....	21
3.3 Kumulativ ojämställdhet och ojämlikhet.....	23
4. GENUSFORSKNINGENS VILLKOR.....	24
4.1 Bidragsgivning	25
4.2 Kriterier för bedömning av genusforskning.....	26
4.3 Forskningsfältets behov av långsiktighet.....	27
4.4 Ämnesintegrerad genusforskning.....	29
4.5 Behovsinventering av strategiska forskningsområden.....	30
5. JÄMSTÄLLDHET I AKADEMIN.....	31
5.1 System för uppföljning	32
5.2 Högskolepedagogik	33
5.3 Jämställdhet och genus i utbildning	35
5.4 Juniora forskares villkor	36
6. NATIONELLA SEKRETARIATET FÖR GENUSFORSKNING, GÖTEBORGS UNIVERSITET	37
BILAGA 1.....	39

Sammanfattning

I detta underlag presenteras analyser och förslag till forskningspropositionen 2016. Nationella sekretariatet för genusforskning ser flera skäl till att utveckla forskningspolitiska incitament som möjliggör forskning för förändring. Forskningsfinansiering, forskningens villkor, genusforskningens villkor och jämställdhet i akademien är fyra sammanlänkade teman som kräver analys, utveckling och förnyelse. Vi ser sammantaget behovet av en ny forskningspolitik för en ny tid.

Forskningsfinansiering

Integrering av jämställdhet i forskningens infrastrukturer och genusperspektiv i forskning är nödvändiga beståndsdelar i en forskningspolitik som vill bidra till att möta identifierade samhällsutmaningar. Forskningspolitisk styrning och uppföljning av de effekter svensk forskningsfinansiering får för akademiens ojämställda och ojämlika villkor är avgörande för att säkerställa hög kvalitet i forskning.

- Systematiska konsekvensanalyser ur ett jämställdhetsperspektiv behöver göras av beslut om fördelning av medel för forskning i alla delar av det forskningsfinansiella systemet.
- Jämställdhet ska vara ett av flera centrala kriterier för att säkerställa kvalitet vid tillsättning av vetenskapliga anställningar och fördelning av basanslag och externa forskningsmedel. Nuvarande praxis innebär ett sidoodnande av jämställdhet vid kollegial bedömning och i bidragsgivningsprocesser. Överlag behövs ett kunskapsbaserat nytänkande kring kriterier för vetenskaplig kvalitet.
- Excellens som utgångspunkt för forskningsfinansiella initiativ behöver omprövas i grunden, eftersom det återskapar ojämställda och ojämlika villkor för forskning. Det bör ske till förmån för diversitet i forskning och innovation, jämställdhetsintegrerade forskningsorganisationer, samt genomgripande krav om genusperspektiv i forskning för ökad kvalitet.
- Idén om strategiska forskningsprogram behöver problematiseras i flera avseenden. Dessa forskningsfinansiella resurser bör i stället användas för att stärka framväxande kritiska forskningsfält och säkerställa juniora fors-

kares anställningsvillkor och karriärvägar. Nuvarande ämnesdisciplinära tilldelningsmodell bör omstruktureras eftersom den leder till underfinansiering av kvinnors forskning och tvärvetenskap.

- Vetenskapsrådet bör i sin förordning med instruktion samt regleringsbrev få ett uttalat krav om att redovisa hur jämställdhet och ett genusperspektiv vid fördelning av stöd till infrastruktur för forskning efterlevs.
- Det bör vara en av flera huvuduppgifter för ett mer samordnat arbete med svensk innovationsdriven forskning att säkerställa såväl jämställdhetsintegrerade forskningsorganisationer som ett genomgripande genusperspektiv i forskningens innehåll.
- Nuvarande användning av basanslagen för forskning förstärker den ojämställdhet externfinansierad forskning skapar. Basanslag bör därför ses som en strategisk resurs för regeringen i syfte att tillgodose att forskare oavsett kön ges likvärdiga villkor. Konkret innebär det att i uppföljningen av basanslagens användning ställa detaljerade krav på redovisning av konsekvenser för jämställdhet.
- En analys av forskningsfinansiell styrning visar entydigt att det krävs skärpta krav och likalydande instruktioner för forskningsråd och bidragsgivande sektorsmyndigheter när det gäller jämställdhet, genus och tvärvetenskap i bidragsgivningsprocessens alla led.
- En samordnad, processbaserad, långsiktig utbildningsinsats för berörd personal vid forskningsråd och bidragsgivande sektorsmyndigheter om jämställdhet och genus i bidragsgivningsprocesser är angelägen.
- Det saknas forskning om svensk forskningsfinansiering och bidragsgivning ur ett jämställdhets- och genusperspektiv. Behovet av en strategisk utlysning av ett forskningsprogram om jämställdhet, genus och forskningsfinansiering i syfte att säkra ett relevant kunskapsunderlag för forskningspolitiska prioriteringar är stort.

Forskningens villkor

En viktig forskningspolitisk uppgift är att skapa förutsättningar för hög kvalitet i forskning. Det innebär att på allvar förändra nuvarande villkor för forskare i akademien oavsett kön. Anställningsvillkor, karriärvägar och meriteringssystem behöver reformeras. Bibliometri som indikator för bedömning av vetenskaplig kvalitet bör omprövas.

- Rekryteringssystem på lärosäten bör jämställdhetsintegreras i linje med beprövade erfarenheter av kompetensbaserad rekrytering inom offentlig sektor.
- Antalet meriteringsanställningar behöver öka, särskilt inom ämnesområden och på befattningsnivåer där kvinnor är underrepresenterade.
- Lärosäten bör utlysa samtliga befintliga och nyinrättade befattningar formellt i syfte att öka transparensen och förutsägbarheten för forskare oavsett kön.
- Analysera hur möjligheten till meriteringsanställningar i Högskoleförordningen (HF) nyttjas och se till att regeln kompletteras med möjlighet till tillsvidareanställning.
- Det är angeläget att frågan om bibliometri som grund för att bedöma vetenskaplig kvalitet genomlysas ur ett jämställdhets- och genusperspektiv.
- Nya kvalitetsindikatorer bör tas fram för meritvärdering i bedömningsprocesser för anställning och vid fördelning av basanslag på lärosätetsnivå. Dessa ska särskilt uppvärdera undervisning, samverkan och olika former av insatser för säkrande av kollegiala och demokratiska arbetsprocesser.
- Likvärdiga villkor för forskning förutsätter att tid för forskning i tjänst formaliseras genomgripande i hela befattningssystemet, inte minst för att underlätta kvinnors karriärutveckling.

- En sektorgemensam översyn av lärosätesinterna rutiner för fördelning av administrativa uppdrag kopplat till kön bör genomföras.
- Förbättrade rehabiliteringsinsatser inom akademien för de som sjukskrivs, liksom ökat förebyggande arbete kring studie- och arbetsmiljö och ohälsa överlag, bör vara prioriterade uppgifter för lärosäten.
- En forskningsöversikt som gör komparativa analyser av befintlig svensk, nordisk och internationell forskning kring de konkreta konsekvenserna av akademins ojämställda och ojämlika villkor för forskare är starkt motiverad.

Genusforskningens villkor

Svensk genusforskning är, precis som annan kritisk forskning, ett expansivt, mångfacetterat och i grunden tvärvetenskapligt forskningsfält. Detta fält utvecklas för närvarande på flera sätt – teoretiskt och empiriskt, vetenskapskritiskt och behovsmotiverat, i såväl Norden som internationellt, samt genom att överskrida traditionella ämnes- och disciplinränsar. Samtidigt förmår inte de forskningsfinansierade strukturer möta upp denna utveckling. Villkoren för genusvetenskap som självständig ämnesdisciplin, liksom för ämnesintegrerad genusforskning, är otillräckliga på flera vis. Därför är det angeläget att såväl forskningsråd som lärosäten säkerställer rättvisa och likvärdiga ekonomiska och organisatoriska förutsättningar för forskningsfältet som helhet, samt möjliggör att den kritiska och innovativa potentialen hos fältet tas till vara.

- Inrätta en rådgivande, forskningspolitisk genuskommitté under Utbildningsdepartementet med uppdrag att följa upp och ge förslag om utvecklandet av genusforskningsfältet.
- Regeringens *Strategi för forsknings-samarbete och forskning inom utvecklingsarbetet 2015 – 2021* har utförliga skrivningar om genus och jämställdhet. Denna beslutade strategi och kommande forskningsproposition bör harmoniera.
- En ökning av basanslagen bör åtföljas av direktiv för att möjliggöra lärosätesbaserade satsningar på genusforskning, kritisk forskning och annan resursmässigt eftersatt tvärvetenskaplig forskning.

- Genuskompetensen i forskningsrådets och övriga forskningsfinansiella organisationers berednings- och bedömningsarbete behöver stärkas.
- Bedömningsgruppers och sakkunnigas arbete vid bidragsgivning och anställning måste baseras på uppdaterade kunskaper om nuvarande kunskapsläge inom genusforskningsfältet.
- En struktur med kvalitetssäkrade rutiner för att bereda och bedöma genusforskningsfältet i sin helhet i akademien och vid forskningsfinansiella organisationer är angelägen.
- Förtydliga instruktioner till svenska forskningsråd och övriga bidragsgivande sektorsmyndigheter att säkerställa rättssäker bedömning av genusforskning och kritisk och annan tvärvetenskaplig forskning.
- Genusforskning i Sverige bedrivs till stor del av juniora forskare med osäkra anställningsvillkor och stor undervisningsbörda. Detsamma gäller många av de seniora forskarna. Förutom de positioner som finns i genusvetenskap är det ovanligt med doktorandanställningar, lektorat eller professurer med genusinriktning inom olika discipliner. Genusforskning behöver långsiktigt hållbara befattningsstrukturer.
- Incitament för att integrera genusforskning inom alla ämnesområden och discipliner, särskilt där detta inte har skett ännu eller är fragmenterat, bör utvecklas.
- Utlysningar för att stärka yngre och juniora genusforskare i ämnen där kunskapsfältet ännu inte nått genomslag bör prioriteras.
- Finansiellt stöd för att inrätta genusforskarskolor, liksom förstärkning av existerande genusforskarskolor, är viktigt för att säkra forskningsfältets fortsatta utveckling.
- Tillgängliggörandet av resultat från svensk genusforskning bör underlättas och säkras, vilket utöver verksamheten vid Nationella sekretariatet för genusforskning kan ske genom fortsatt finansiellt stöd till de förlagsfria ve-

tenskapliga tidskrifter som publicerar genusvetenskapliga forskningsresultat.

- Relevant forskningspolitiskt kunskapsunderlag bör prioriteras i form av en kunskapsöversikt över ämnesintegrerad genusforskning, med betoning på aktuella forskningsområden, aktörer, miljöer, frågeställningar och identifierade kunskapsbehov.
- Genomför en genusvetenskaplig behovsinventering av utpekade strategiska forskningsområden i relation till samhälleliga utmaningar.

Jämställdhet i akademien

Ojämsälldhet är en grundläggande, strukturerande del av hur universitet och högskolor är organiserade, vilket både direkt och indirekt påverkar verksamhetens utförande och kvalitet. Vidgas perspektivet bortom kön och ojämställdhet, framkommer att högskolesektorn på motsvarande sätt är ojämlik i termer av till exempel utbildningsbakgrund och klass, ras/etnicitet, ålder, sexualitet, funktionsvariationer, samt könsidentitet. Konsekvenserna av denna ojämställdhet och ojämlikhet sätter direkta avtryck i form av skilda ekonomiska villkor för olika grupper inom akademien. Det här får sammantaget direkt betydelse för vem som forskar, om vad, på vilket sätt och på vilka villkor.

Regeringens beslut i budgeten för 2016 om att jämställdhetsintegrera universitet och högskolor är därför välkommet och Nationella sekretariatet för genusforskning ser fram emot att axla uppdraget att skapa en stödstruktur till arbetet.

Det finns flera sammanlänkade utmaningar för forskning, utbildning och samverkan som kommer bli föremål för analys och förändringsarbete inom ramen för detta uppdrag. Därutöver kan följande behov identifieras:

- Komplettera befintligt beslut om jämställdhetsintegrering av akademien med ett konsekvent system för uppföljning av jämställdhet i hela högskolesektorn. En sektorgemensam modell för indikatorer bör utvecklas.
- Nuvarande regelverk för högskolepedagogisk verksamhet är otydlig, otidsenlig och behöver revideras i flera avseenden. HF och HL har skrivningar

om jämställdhet som därtill inte överensstämmer med gällande diskrimineringslagstiftning.

- Särskilda utlysningar av forskningsmedel för forskning om högskolepedagogisk utveckling och jämställdhet och genus bör prioriteras. Stor vikt bör även läggas vid utvecklandet av ny kunskap om forskarhandledning i detta avseende. Det är även angeläget att prioritera forskning som inbegriper praktiktäna perspektiv och syftar till att utveckla och överskrida nuvarande alltför snäva teoritraditioner inom området.
- Förnyade och tydligare skrivningar krävs i befintliga lagrum och instruktioner till lärosäten om ansvaret att ge studerande på grund- och forskarutbildning möjligheter att tillägna sig ett jämställdhets- och genusperspektiv under hela sin utbildning.
- En översyn av befintliga skrivningar om jämställdhet i examensordningen är viktig. Genomför en nationell, forskningsbaserad studie av examensordningen ur ett jämställdhets- och genusperspektiv.
- Sammanställ en kunskaps- och forskningsöversikt om juniora forskares villkor i akademien ur ett genus- och jämställdhetsperspektiv. Denna bör även ta hänsyn till andra maktordningar.

1. Forskning för förändring

Vi står inför stora samhällsutmaningar – globalisering, klimatförändringar, migration, ojämlikhet – med direkt betydelse för arbetsmarknad, utbildning och välfärd. Det ställer krav på hur vi demokratiskt organiserar samhället, slår vakt om alla människors lika värde, samt säkerställer fred och säkerhet. Forskning och utbildning är avgörande för att möta dessa utmaningar. Forskningspolitiken behöver därför säkerställa framväxten av nya och kritiska perspektiv på kunskap. Det innebär att finansiera forskning som överskrider det vi håller för sant och givet. Nydanande forskning och kunskap som förändrar behövs, inte forskning som upp- och repar dominerande idéer och perspektiv. Vi ser sammantaget behovet av en ny forskningspolitik för en ny tid.

En feministisk regering ska driva en feministisk forskningspolitik som omfördelar makt och resurser och prioriterar kritisk kunskap för att möta identifierade samhällsutmaningar. För att åstadkomma det krävs en genomgripande analys och förändring av forskningens villkor. Nyckelprocesser som förutsätter nytänkande och ett nytt kunskapsinnehåll är finansiering och dimensionering av utbildning, rekryteringsprocesser, anställningsvillkor, karriärvägar, bibliometri, meriteringssystem, samt styrning och ledning av forskning. Därtill behöver strategiska initiativ för forskning (excellens, forskningsprogram, innovation, infrastruktur), liksom forskningspolitiken som sådan, både erkänna och överskrida sina tillkortakommanden när det gäller att förändra forskningens ojämställda och ojämlika villkor.

För att på allvar skapa den kvalitet i forskning som de två föregående forskningspropositionerna aviserar kräver hela den forskningsfinansiella kedjan översyn utifrån ett genomgripande jämställdhets- och genusperspektiv. Nuvarande situation måste förändras, eftersom befintlig forskning entydigt visar att externa forskningsanslag i samklang med basanslag för forskning skapar en kumulativ orättvisa för forskande kvinnor. Det är även avgörande att högskolesektorns organisationer antar utmaningen att förändra de ojämställda och ojämlika villkor de för närvarande präglas av. Oavsett om det handlar om demokratiska, demografiska, ekonomiska, tekniska eller sociala utmaningar spelar förståelser om vad kön och andra maktordningar gör en avgörande roll. I arbetet med att förändra akademien är därför ett intersektionellt perspektiv på forskning och utbildning en förutsättning för att nå de jämställdhetspolitiska målen.

I detta underlag fokuserar Nationella sekretariatet för genusforskning på de forskningspolitiska behoven av genus- och jämställdhetsperspektiv. Vi avgränsar idéer och förslag under fyra sammanlänkade teman – forskningsfinansiering, forskningens villkor, genusforskningens villkor, samt jämställdhet i akademien. Vi bidrar med problembeskrivningar och analyser, liksom 40 förslag på reformer och konkreta uppdrag, för att möjliggöra forskning för förändring.

2. Forskningsfinansiering

Forskning av hög kvalitet förutsätter jämställda och jämlika villkor för forskning och ett genomgående genusperspektiv i forskningens innehåll. Forskningspolitiken har ansvar för att säkerställa att dessa grundläggande kriterier för vetenskaplig kvalitet uppnås. Vi ser ett tydligt behov av en forskningspolitisk styrning och uppföljning av de effekter svensk forskningsfinansiering får för forskningens ojämställda och ojämlika villkor.

Vi vill också framhålla vikten av att bryta med forskningsfinansiärers förståelse av jämställdhet och (bedömning av) vetenskaplig kvalitet som två oförenliga storheter. Det behövs ett kunskapsbaserat nytänkande kring kriterier för vetenskaplig kvalitet i sig. Nuvarande praxis innebär ett sidordnande av jämställdhet vid kollegial bedömning och i bidragsgivningsprocesser. Jämställdhet ska i stället vara ett av flera centrala kriterier för att säkerställa hög kvalitet vid tillsättning av vetenskapliga anställningar och fördelning av basanslag och externa forskningsmedel.

2.1 Övergripande behov

Vi ser ett behov av att jämställdhets- och genusintegrera Sveriges forskningsfinansiella system och initiativ. Vi efterfrågar konsekvensanalyser av beslut om fördelning av medel för forskning i alla delar av det forskningsfinansiella systemet ur ett jämställdhetsperspektiv.

Utvärdering av och forskning om svensk forskningsfinansiering visar på en rad problematiska tendenser, vilka verifieras av analyser av europeisk forskningsfinansiering och även i internationell forskning.¹

¹ Se vidare i European Commission (2000). *Science policies in the European Union. Promoting excellence through mainstreaming gender equality*. Luxembourg: European Commission; European Commission (2009). *The gender challenge in research funding. Assessing the European national scenes*. Luxembourg: European Commission; Husu, Liisa & de Cheveigné, Suzanne (2010). *Gender and gatekeeping of excellence in research funding: European perspectives*. I Aulenbacher, Brigitte, Kirsch-Auwärter, Edit, Müller, Ursula & Riegraf, Birgit (red.) *Gender change in academia. Re-mapping the fields of work, knowledge, and politics from a gender perspective*. Berlin: Springer-Verlag; Lipinsky, Anke (2014). *Gender Equality Policies in Public Research*. Brussels: European Commission; Ranga, Marina, Gupta, Namrata & Etkowitz, Henry (2012). *Gender effects in research funding. A review of the scientific discussion on the gender-specific aspects of the evaluation of funding proposals and the awarding of funding*. Bonn: Deutsche Forschungsgemeinschaft.

Excellens i forskning, med tillhörande forskningsfinansiella instrument, koncentrerar forskningsmedel till relativt underpresterande forskargrupper och forskningsmiljöer som leds av professorer som är män. Den forskning som bedrivs saknar genomgående ett genus- och jämställdhetsperspektiv (med undantag för uttalade excellensprogram inom genusforskning). Excellensidén som sådan bidrar dessutom till splittring av fungerande forskningsmiljöer utan motsvarande finansiering – meriterade forskare ”sugs” upp av excellensprogrammets koncentration av forskningsmedel, vilken alltför sällan leder till varaktiga och framgångsrika forskningsmiljöer.² Excellensbegreppet i sig är starkt genuskodat vilket får avgörande konsekvenser för såväl kollegial bedömning som den forskningsfinansiella bidragsgivningsprocessen överlag. Sammantaget ser vi det därför som angeläget att i grunden ompröva idén med excellens i forskning. Det bör ske till förmån för diversitet i forskning och innovation, jämställdhetsintegrerade forskningsorganisationer, samt genomgripande krav om genusperspektiv i forskning för ökad kvalitet.

Inrättande och finansiering av *strategiska forskningsområden* kan vara verkningsfulla sätt att stärka svensk forskning, men i dagsläget bidrar de även till att skapa och upprätthålla ojämställdhet och ojämlikhet. Det medför bristande kvalitet i forskning på flera sätt. Prioritering av dylika forskningsområden koncentrerar forskningsresurser till ett fåtal professorer (och män) som redan besitter en budgetmässig överkapacitet, präglas av riskminimering (erkänd forskning dubbleras, i stället för att resurser används för nyskapande forskningsinitiativ), samt resulterar i forskningsperspektiv och -resultat som i brist på genusperspektiv riskerar att förstärka nuvarande ojämställdhet och ojämlikhet i akademien och samhället i övrigt.

I likhet med frågan om excellens i forskning menar vi att idén om strategiska forskningsprogram behöver omprövas i grunden, eller avvecklas helt. Vi ser liknande betydande risker med det av forskningsråden nyligen framlagda förslaget om nationella forskningsprogram. Forskningsfinansiella resurser bör i stället användas för att stärka framväxande kritiska forskningsfält och säkerställa juniora forskares anställningsvillkor och karriärvägar. Nuvarande ämnesdisciplinära tilldelningsmodell bör omstruktureras eftersom den leder till underfinansiering av kvinnors forskning och tvärvetenskap.

² Sandström, Ulf, Wold, Agnes, Jordansson, Birgitta, Ohlsson, Björn & Smedberg, Åsa (2010). *Hans Excellens. Om miljardsatsningarna på starka forskningsmiljöer*. Stockholm: Delegationen för jämställdhet i högskolan.

Forskningens infrastrukturer saknar relevanta konsekvensanalyser ur ett jämställdhets- och genusperspektiv. Inrättande av forskningsanläggningar, databaser, biobanker och storskaliga beräkningsresurser är viktiga insatser för att stärka svensk konkurrenskraft internationellt och för att möjliggöra innovationer inom flera olika områden. Men det krävs skärpta krav på kvalitet i organisering och genomförande. Integrering av jämställdhet i forskningsinfrastrukturer och ett genusperspektiv i dess innehåll är avgörande beståndsdelar i en forskningspolitik som vill bidra till att möta identifierade samhällsutmaningar. Konkret innebär det framför allt att Vetenskapsrådet i sin förordning med instruktion samt regleringsbrev får ett uttalat krav om att redovisa hur jämställdhet och ett genusperspektiv vid fördelning av stöd till infrastruktur för forskning efterlevs.

Innovation är centralt för utvecklingen av ny teknik och nya organisationsformer och arbetssätt för att hantera samhällsutmaningar. Samtidigt finns avgörande kritik av innovationsbegreppets effekter. Innovation präglas alltjämt av föreställningar om teknikintensiva applikationer som utvecklas inom ramen för mansdominerade och maskulint kodade forskargrupper, forskningsfält och industriella sammanhang. Innovationsbegreppet behöver omdefinieras och breddas, så att de nytänkande, problematiserande och kritiska perspektiv som samhället i stort behöver kan rymmas inom det.

Genomslaget för ett sådant kritiskt och diversifierat innovationsbegrepp i Sverige är begränsat i jämförelse med europeisk forskningspolitik, som inom ramen för nya programutlysningar i Horisont 2020 nu integrerar RRI (Responsible Research and Innovation). Det senare innefattar krav om centrala dimensioner som jämställdhet, etik, hållbarhet och långsiktighet för genomförande av hela innovationscykeln i forskning och utveckling. RRI riktar också fokus mot innovationer i andra samhällssektorer och med andra forskningsbaserade teorier och metoder. Vi ser det som angeläget att reformera nuvarande innovations- och forskningspolitik för att bättre harmoniera med, men även utmana, en europeisk forskningspolitisk agenda. Det bör vara en av flera huvuduppgifter för ett mer samordnat arbete med svensk innovationsdriven forskning framöver att säkerställa såväl jämställdhetsintegrerade forskningsorganisationer som ett genomgripande genusperspektiv i forskningens innehåll.

2.2 Basanslag för forskning

I likhet med en majoritet av svenska forskningspolitiska aktörer ser vi ett behov av att basanslagen för forskning ökar. Högscolesektorns förmåga till initiativ för att utveckla ny, kritisk och strategisk forskning behöver stärkas. Särskilt bör möjligheter att skapa bättre anställningsvillkor, tydligare karriärvägar och att attrahera och behålla lovande forskare vara i fokus för användning av ökade basanslag (se vidare under punkt 3.1). Att stärka lärosätenas möjligheter att prioritera långsiktighet i sin verksamhet, och därmed skapa förutsägbarhet för sina forskare, måste samtidigt åtföljas av tydliga krav om att säkerställa att ojämställda och ojämlika villkor för forskning motverkas.

Nuvarande användning av basanslagen för forskning förstärker den ojämställdhet externfinansierad forskning skapar.³ Basanslag bör därför ses som en strategisk resurs för regeringen i syfte att tillgodose att forskare oavsett kön ges likvärdiga villkor. Konkret innebär det att i uppföljningen av basanslagens användning ställa detaljerade krav på redovisning av konsekvenser för jämställdhet.

2.3 Bidragsgivningsprocessen

För närvarande pågår flera parallella processer som berör jämställdhetsintegrering av forskningsrådets och de bidragsgivande sektorsmyndigheternas verksamheter. En viktig del av detta arbete gäller själva bidragsgivningsprocessen, dvs. beslut om att utlysa anslag, kallelse och utlysning, bedömning, samt beslut och uppföljning. Inom ramen för vårt regeringsuppdrag JiM (Jämställdhetsintegrering i Myndigheter) finns en grundläggande mall för en jämställdhetsintegrerad bidragsgivningsprocess.⁴ I denna ges konkreta rekommendationer om hur forskningsfinansiärer kan arbeta för att stärka ett jämställdhetsperspektiv och det arbetet bör intensifieras och eventuellt också styras mer samordnat framöver. I en nyligen publicerad forskningsöversikt⁵ konstateras dock att det finns problem med partiskhet och

³ Statskontoret (2014). *Forskningsanslagen ur ett jämställdhetsperspektiv*. Stockholm: Statskontoret. Rapport 2014:47.

⁴ JiM (2014). *Jämställdhetsintegrering av bidragsgivning – en handledning*. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet. <http://www.jamstall.nu/wp-content/uploads/2014/02/Jämställdhetsintegrering-av-bidragsgivning-pdf.pdf>.

⁵ Bondestam, Fredrik & Grip, Louise (2015). *Fördelning eller förfördelning? Forskningsfinansiering, jämställdhet och genus. En forskningsöversikt*. Forskningens villkor 2015:1. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet

okunskap om betydelsen av jämställdhet och genus i hela bidragsgivningsprocessen. I en preliminär analys av forskningsfinansiell styrning⁶ framkommer även att förekomsten av skrivningar kopplat till jämställdhet, genus och tvärvetenskap i regleringsbrev och instruktioner för svenska forskningsråd varierar under en undersökt tioårsperiod. Särskilt gällande begreppen genus och tvärvetenskap sker en utfasning, men även målbilder för jämställdhet skrivs fram med minskad tydlighet och för vissa år och myndigheter saknas det helt.

Vi ser därför sammantaget ett stort behov av skärpta krav och likalydande instruktioner för forskningsråd och bidragsgivande myndigheter när det gäller jämställdhet och genus i bidragsgivningsprocessens alla led. Det bottnar framför allt i frånvaron av tydlig styrning för att garantera rättssäker och likvärdig forskningsfinansiering. Särskilt angeläget är även att skärpa kraven på att säkerställa tvärvetenskaplig och ämnesintegrerad forskning. Se även vidare under punkt 4.2 om behovet av skärpta krav på bidragsgivningsprocesser för genusforskning.

2.4 Kunskapsbehov

I syfte att åstadkomma en varaktig förändring av praxis vid beredning och bedömning av medel för forskning krävs flera olika kunskapshöjande insatser. Nationella sekretariatet för genusforskning ser i samarbetet med forskningsråden och bidragsgivande myndigheter att det saknas såväl kompetens som resurser för att på allvar genomföra nödvändiga utbildningsinsatser för berörd personal (ordförande och sekreterare i beredningsgrupper, aktuella handläggare och övriga tjänstepersoner, med flera). Omfattningen av, och innehållet i, befintliga kunskapshöjande insatser skiljer sig väsentligt åt mellan olika myndigheter. Sammantaget kan konstateras att de processer som nu sker i myndigheterna inte säkerställer att beredning och bedömning sker rättssäkert och likvärdigt.

Därför ser vi det som angeläget att, utöver redan pågående insatser för jämställdhetsintegrering av befintliga rutiner inom ramen för JiM, genomföra en processbaserad, långsiktig utbildningsinsats för berörd personal vid forskningsråd och bidragsgivande sektorsmyndigheter om jämställdhet och genus i bidragsgivnings-

⁶ Grip, Louise & Jansson, Ulrika (2016, under publ.). *Jämställdhet och genus i styrning av forskningsfinansiering*. Forskningens villkor 2016:1. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet. Se vidare i bilaga 1 för preliminära resultat och slutsatser.

processer. Syftet är att väsentligt stärka nyckelaktörers kunskapsnivå för att på så vis skapa mer långsiktiga och hållbara effekter för pågående arbete med jämställdhetsintegrering. Utbildningsinsatsen bör bygga på genusvetenskaplig teoribildning, ett process- och lärandeperspektiv, samt böttna i beprövad erfarenhet.

2.5 Forskning om forskningsfinansiering

I forskningsöversikten om jämställdhet och genus i forskningsberedning från Nationella sekretariatet för genusforskning konstateras att det saknas forskning om svensk forskningsfinansiering och bidragsgivning ur ett jämställdhets- och genusperspektiv.⁷ Det har i princip inte gjorts en fullskalig, uppföljande studie av Christine Wennerås & Agnes Wolds banbrytande analys av bedömning av forskningsansökningar vid Medicinska Forskningsrådet 1995.⁸ Skälet till det är helt enkelt att ingen forskningsstudie, vare sig i Sverige eller internationellt, har haft möjlighet göra analyser av motsvarande material: dokumenterade, individuella bedömningar av enskilda ansökningar (vilket även möjliggör granskning av ansökar- och bedömareffekt i praktiken, för att på så vis följa upp nepotismspåret i studien). I stället baseras en stor del av forskningsfältets kunskaper på kvantitativa utfallsstudier med varians- och regressionsanalyser som redskap, samt en mindre del kvalitativa studier som framför allt analyserar relationer mellan ansökningsfrekvens och sammanvägda resultat av kollegial bedömning.

Vi menar att en replikerande studie skulle vara ett mycket betydelsefullt bidrag till hela den forskningsbaserade kunskapen om bidragsgivningsprocesser och jämställdhet. Det skulle därtill innebära att direkt användbar kunskap skapades om eventuella effekter av partiskhet i forskningsrådets arbete med bedömning och beredning av forskningsanslag – ett avgörande kunskapsunderlag för en framåtsiktande forskningspolitik.

Visserligen är detta att betrakta som en egen, självständig forskningsstudie, vilken under normala omständigheter ska finansieras inom ramen för existerande anslag vid forskningsråden. Samtidigt är själva grundproblemet att det är mycket svårt att

⁷ Bondestam, Fredrik & Grip, Louise (2015). *Fördelning eller förfördelning? Forskningsfinansiering, jämställdhet och genus. En forskningsöversikt*. Forskningens villkor 2015:1. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet.

⁸ Wennerås, Christine & Wold, Agnes (1997). Nepotism and sexism in peer-review. *Nature*, 387, ss. 341–343.

erhålla anslag för ett projekt vars empiriska tyngd står och faller med tillgången till relevant material. Sannolikheten att angelägna projekt som detta beviljas är helt enkelt obefintligt. Ett kunskapsmässigt moment-22 föreligger här. I Wennerås och Wolds fall genomfördes studien efter en längre process där faktiska utlåtanden begärdes ut som offentlig handling, med påföljande juridisk process. Vi menar att det vore olyckligt att gå tillväga på det viset på nytt. I dagsläget skulle det vara fullt möjligt att genomföra en transparent datainsamling med forskningsrådets goda vilja och aktiva medverkan, delvis som en effekt av JiM och arbetet på sekretariatet med att skapa dialog med forskningsråden, men det kräver ett uttalat mandat att genomföra en dylik studie.

Som komplement till föreslagen studie är det starkt motiverat att finansiera en strategisk utlysning av ett forskningsprogram om jämställdhet, genus och forskningsfinansiering. Det ska rimligtvis samordnas med en översyn av gallringsdirektiv från Riksarkivet gällande aktuella myndigheters krav om att bevara och arkivera aktuella handlingar från bidragsgivningsprocesser. Det är också centralt att ett dylikt forskningsprogram fokuserar mer kvalitativa studier av bidragsgivningsprocessens olika led med tanke på att det i dag är ett mycket begränsat antal studier som bygger på en närvaro i de kollegiala rum där beslut om forskningsfinansiering fattas.

3. Forskningens villkor

Frågor om anställningsvillkor, karriärvägar, meriteringssystem och en rad andra aktuella teman har debatterats flitigt inom högskole- och forskningspolitiken under senare år. Samtliga berör frågor om hur hög kvalitet i forskning kan uppnås och riktar ofta sökljuset mot unga forskares villkor och behov av förändring av dessa. För det krävs en rad olika politiska initiativ, framåtsiktande reformer av högskolesektorns finansiella villkor, ett tydligt ansvarstagande av lärosäten, med mera. Det är angeläget att anlägga ett jämställdhets- och genusperspektiv i en sådan process. En viktig grund för att uppnå jämställd forskningsfinansiering och skapa förutsättningar för hög kvalitet i forskning är att aktivt förändra nuvarande villkor för forskare i akademien oavsett kön. Det är också något som har identifierats som prioriterat av nuvarande regering, forskningsfinansiärer och lärosäten.

3.1 Anställningsvillkor, karriärvägar och meriteringssystem

Sammantaget pekar nuvarande kunskapsläge på att reformer av akademins anställningsvillkor måste baseras på noggranna konsekvensanalyser ur ett jämställdhets- och genusperspektiv. I fokus bör vara ett säkerställande av att akademins ojämsställda villkor faktiskt motverkas av föreslagna förändringar av anställningsvillkor och karriärvägar. Forskningspolitikens uppgift blir i sammanhanget att aktivt förhålla sig till att de forskningsfinansiella instrument som förordas fyller denna funktion.

Det finns behov av förutsägbara karriärvägar för forskare på svenska universitet och högskolor. Rekrytering bör bli en uppvärderad, strategisk fråga för lärosäten och inte enbart överlämnas åt tillfälliga kompetensbehov i enskilda forskargrupper. Nydisputerade forskare och lärare som erhåller en meriteringsanställning har minskat kraftigt under senare år. Korta tillfälliga anställningar är snarare regel än undantag. Kritiken av befintliga akademiska anställningsvillkor – med visstidsanställningar staplade på varandra med påföljande sjukskrivningstal och andra effekter kopplade till ohälsa – är omfattande och väl underbyggd i dag.

Att kvinnors anställningsvillkor i akademien på flera sätt skiljer sig från mäns är däremot mindre uppmärksammat. Särskilt viktigt att peka på är att kvinnor generellt sett har mindre tid för forskning i sina anställningar, utför större andel obetalt

administrativt arbete, upplever stress i större utsträckning och har högre sjukskrivningstal. Kvinnor utför vidare mer undervisning, upplever en väsentligen högre utsatthet i form av trakasserier och kränkningar, samt står för ett större uttag av föräldrampen än män i akademien.

För att möjliggöra en likvärdig kvalitetsvärdering av forskare och forskning behöver dessa faktiska villkor för forskning uppmärksammas. Konkret förordar vi att rekryteringssystemet på lärosäten jämställdhetsintegreras i linje med beprövade erfarenheter av kompetensbaserad rekrytering inom offentlig sektor överlag. Vi ser också ett tydligt behov att öka antalet meriteringsanställningar, särskilt kopplat till ämnesområden och på befattningsnivåer där kvinnor är underrepresenterade. Det förutsätter i sin tur att lärosäten utlyser samtliga befintliga och nyinrättade befattningar formellt i syfte att öka transparensen och förutsägbarheten för forskare oavsett kön. Här krävs således en tydligare incitamentsstruktur för att komma till rätta med nuvarande staplande av visstidsanställningar. Det finns även anledning att analysera hur möjligheten till meriteringsanställningar i Högskoleförordningen nyttjas och se till att regeln kompletteras med möjlighet till tillsvidareanställning.

När det gäller meriteringssystemet ser vi främst behov av en uppgradering av befintliga akademiska praktiker. Kvalitetsindikatorer som säkrande av forskningsanknytning i undervisning, pedagogisk skicklighet och nytänkande kring pedagogik och breddad rekrytering till universitet och högskola, god arbetsmiljö och säkrande av kollegiala, demokratiska arbetsprocesser bör vara meriterande för forskare, både i bedömningsprocesser för anställning och i fördelning av basanslag på lärosätetsnivå.

Vidare vill vi uppmärksamma vikten av att en sektorgemensam översyn av lärosätets interna rutiner för fördelning av administrativa uppdrag kopplat till kön genomförs. Vi efterfrågar även förbättrade rehabiliteringsinsatser inom akademien för de som sjukskrivs, liksom ökat förebyggande arbete kring studie- och arbetsmiljö och ohälsa överlag. Slutligen ser vi att likvärdiga villkor för forskning förutsätter att tid för forskning i tjänst formaliseras genomgripande i hela befattningssystemet, inte minst för att underlätta kvinnors karriärutveckling.

På en mer aggregerad nivå tar det nya förslaget kring en kvalitetsbaserad resursfördelningsmodell för svenska universitet och högskolor (FOKUS) steg i sådan riktning. Här föreslås ett av bedömningskriterierna handla om ”genomslag utanför

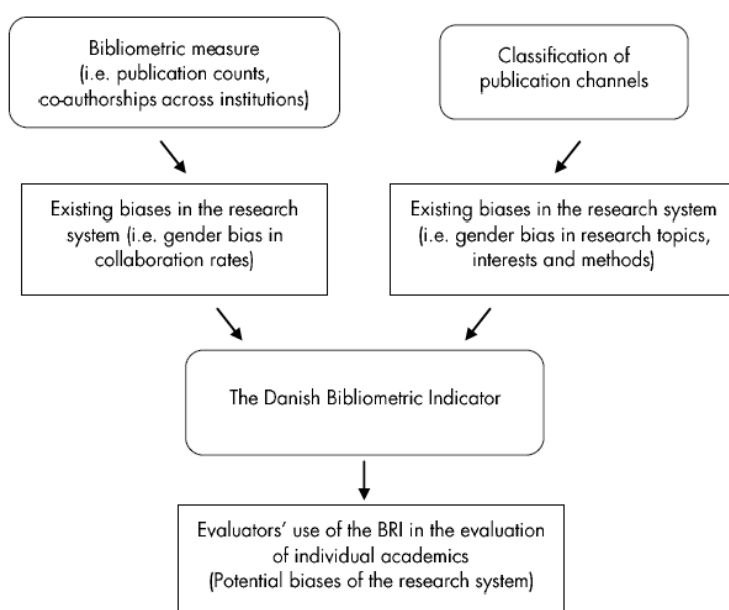
akademien”, vilket då skulle göra universitetets samverkansuppgift till en mer konkret del av kvalitetsvärderingsprocessen. På liknande sätt finns anledning att titta på hur uppdrag som sakkunnig kan värderas och förstås i olika meriteringssystem. Det skulle inte minst vara relevant med tanke på att dessa uppgifter markant skulle öka om FOKUS drivs igenom. Här blir det naturligtvis också centralt att utifrån ett jämställdhets- och genusperspektiv granska villkoren för både samverkan, sakkunniguppdrag och andra centrala indikatorer i ett meriteringssystem.

3.2 Bibliometri

Villkoren för forskning styrs av flera olika parametrar. En av de viktigare har kommit att bli bibliometriska system. Dessa används främst för att skapa tillförlitliga underlag, i form av fältnormerad publicerings- och citeringsfrekvens, kring vetenskaplig kvalitet och prestation inför kollegial bedömning vid anställning, i bidragsgivningsprocesser, samt i den lärosätetsinterna fördelningen av basanslag. Flera forskare är i dag starkt kritiska till hur dessa bibliometriska system på olika vis gynnar särskilda ämnesdiscipliner, forskningstraditioner, epistemologier, metoder och inte minst premierar en begränsande form av etablerade vetenskapliga publikationsformer. Bibliometriska kvalitetskriterier riskerar att reproducera kunskapsformer som igenkänns inom rådande system, snarare än att styra mot problematiserande och kritiska ansatser i forskning. Som styrinstrument för fördelning av basanslag är bibliometriska kvalitetskriterier generellt ett hot mot forskningsmiljöer som utvecklar nya och kritiska perspektiv.

Vad som mer sällan uppmärksammas är hur existerande bibliometriska system också bidrar till att återskapa akademins ojämslida och ojämliga villkor för forskning. En stor uppsättning vetenskapliga studier visar relativt entydigt på könsbias i utformningen och användningen av de bibliometriska data som produceras och de konsekvenser det får för kvinnors och mäns villkor för forskning. Senast i raden är en kritisk analys av det danska bibliometriska systemet som sammanfattningsvis präglas av ingångs- och utgångseffekter som ger könsbias vid bedömning, i skenet av att neutrala data presenteras.

Figur 1. Könsbias i bibliometriska system.⁹

Vi ser det som allvarligt att det för närvarande inte finns analyser av det nuvarande svenska bibliometriska systemet ur ett jämställdhets- och genusperspektiv som förmår klarlägga i vilken utsträckning även detta präglas av motsvarande könsbias. När bibliometriska indikatorer utnyttjas för resursallokering görs det dessutom utifrån historiska meriter som per definition gynnar redan etablerade forskare. Sett utifrån ett jämställdhetsperspektiv får detta direkta konsekvenser för forskande kvinnor som är underrepresenterade i akademiens översta skikt. Det är angeläget att frågan om bibliometri som grund för att bedöma vetenskaplig kvalitet genomlysas utifrån detta kunskapsperspektiv.

Vi vill också framhålla att det bibliometriska systemet får andra, oavsedda konsekvenser när det gäller forskningens villkor. Viktigt i sammanhanget är att införandet av prestationsbaserade system kopplat till bibliometriska indikatorer gör något med de som värderas:

⁹ Wullum Nielsen, Mathias (2015). *New and Persistent Gender Equality Challenges in Academia*. Diss. Aarhus: Department of Political Science, s. 332.

Det finns risk att en incitamentsstruktur utvecklas som leder till att forskare försöker maximera sin prestation i den bibliometriska modellen som därmed blir performativ, medan ledning och stödfunktioner riskerar att hamna i en kontrollerande revisorsfunktion.¹⁰

Det får i sig konsekvenser för vilken typ av forskning som produceras när forskare redan på idéstadiet tvingas anpassa sig efter vilket genomslag ett projekt kan tänkas få inom ramen för ett visst prestationsbaserat resursfördelningssystem. Ytterligare en konsekvens som följer av användandet av bibliometriska modeller för lärosätesintern resursallokering handlar om att ett alltför stort inflytande från mekaniska och automatiserade principer riskerar att skapa hinder för lärosätena att själva styra sin inriktning och specialisering. Generella utvärderingsinstrument som passar på högre nivåer i forskningssystemet är inte nödvändigtvis lämpliga på lägre nivåer.

3.3 Kumulativ ojämställdhet och ojämlikhet

Det saknas jämställdhets- och genusanalyser av de sammantagna och kumulativa effekterna av akademins ojämställda och ojämlika villkor, såväl för individer som för forskningens kvalitet. Trots senare års utredningar och högskolepolitiska initiativ är det för forsknings- och högskolepolitiken fortfarande svårt att få en överblick över helheten. Det gör att politiska diskussioner, beslut och reformer inte förankras i en rättvisande bild av forskningens ofta genuskodade villkor.

Ett sätt att komma tillrätta med detta kunskapsmässiga underskott är att ta fram en forskningsöversikt som gör en komparativ analys av befintlig svensk, nordisk och internationell forskning kring de konkreta konsekvenserna av akademins ojämställda och ojämlika villkor för forskare. Vi rekommenderar starkt att intersektionella analyser genomgående präglar en sådan studie. Detta kunskapsunderlag skulle innebära ett väsentligt och efterfrågat bidrag till såväl tidigare¹¹ som pågående utredningar.

¹⁰ Nelhans, Gustaf & Eklund, Pieta (2015). *Resursfördelningsmodeller på bibliometrisk grund vid ett urval svenska lärosäten*. Borås, Högskolan i Borås, s. 54.

¹¹ Dryler, Helene (2006). *Forskarutbildning och forskarkarriär – betydelsen av kön och socialt ursprung*. 2006:2 R. Stockholm: HSV; SOU 2011:1. *Svart på vitt – om jämställdhet i akademien*; Vetenskapsrådet (2015). *Forskningens framtid! Karriärstruktur och karriärvägar i högskolan*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

4. Genusforskningens villkor

Svensk genusforskning är, precis som annan kritisk forskning, ett expansivt, mångfacetterat och i grunden tvärvetenskapligt forskningsfält. Detta fält utvecklas för närvarande på flera sätt – teoretiskt och empiriskt, vetenskapskritiskt och behovsmotiverat, i såväl Norden som internationellt, samt genom att överskrida traditionella ämnes- och disciplinränsar.

Samtidigt förmår inte de forskningsfinansiella strukturerna möta upp denna utveckling. Villkoren för genusvetenskap som självständig ämnesdisciplin, liksom för ämnesintegrerad genusforskning, är otillräckliga på flera vis. Därför är det angeläget att såväl forskningsråd som lärosäten säkerställer rättvisa och likvärdiga ekonomiska och organisatoriska förutsättningar för forskningsfältet som helhet, samt möjliggör att den kritiska och innovativa potentialen hos fältet tas till vara. Det förutsätter en grundläggande förståelse för genusforskningsfältets samtida utveckling och status. Till att börja med är det viktigt att tydliggöra de olika delarna inom forskningsfältet:

Genusvetenskap: tvärvetenskaplig ämnesdisciplin som organiseras vid akademiska institutioner eller motsvarande centrumbildningar.

Ämnesintegrerad genusforskning: att i sin forskning, oavsett disciplin, huvudsakligen problematisera genus och andra samhälleliga maktordningar som fenomen.

Genusperspektiv: att i sin forskning i viss utsträckning tillämpa kunskaper, teorier och begrepp från genusforskning.

En tydlig inriktning inom genusforskning är utvecklandet av intersektionella teorier, perspektiv och analyser. Det vill säga, forskning som undersöker och visar hur förtryck reproduceras genom en samverkan mellan olika maktrelationer som ras, kön, sexualitet, klass, ålder, funktionsvariationer och könsuttryck. I Sverige har begreppet intersektionalitet fått starkt fäste i såväl genusforskningen som i den politiska diskussionen om makt, ojämlikhet och diskriminering. Det gör det relevant att tala om intersektionalitet som ett sammanlänkande perspektiv mellan genusforskning och annan kritisk forskning, som exempelvis queerforskning, kritisk funktionshinderforskning och forskning om rasism.

Ett annat viktigt tydliggörande handlar om genusforskningens relation till jämställdhetsforskning, jämställdhetspolitik och praktiskt jämställdhetsarbete. Genusforskning bidrar med kritisk granskning av och kunskapsstöd till arbete för jämställdhet. Forskning om jämställdhet benämns ofta jämställdhetsforskning, och är en av flera delar av genusforskningsfältet som bland annat problematiserar jämställdhetspolitikens utformning och genomförande. Genusforskning blandas ofta felaktigt ihop med jämställdhetsarbete och jämställdhetspolitik. Även om dessa fält ibland kan berika varandra – genusforskningens bidrag är viktiga för att utveckla jämställdhet i teori och praktik – så forskar flertalet genusforskare om helt andra frågor. Dessutom är det viktigt att värna om genusforskningens autonomi i förhållande till jämställdhetspolitiken.

4.1 Bidragsgivning

Bristen på genuskompetens i forskningsrådets och övriga forskningsfinansiella organisationers berednings- och bedömningsarbete behöver åtgärdas. Det handlar om att ansökningar i ämnesintegrerad genusforskning såväl som i genusvetenskap ska få en rättsäker och rättvis bedömning. Ofta, men inte alltid, är det genusforskningens tvärvetenskapliga karaktär som skapar bekymmer. Detta gäller både vid beredning och vid finansiering, när genusforskningen ska rymmas i befintliga system präglade av traditionella ämnesindelningar som exempelvis humaniora/samhällsvetenskap och naturvetenskap/teknikvetenskap. Särskilt statliga forskningsråd behöver etablera en struktur med kvalitetssäkrade rutiner för att bereda och bedöma genusforskningsfältet.

Vi ser vikten av att förtydliga instruktioner till svenska forskningsråd att säkerställa rättssäker bedömning av genusforskning och kritisk, tvärvetenskaplig och ämnesintegrerad forskning i vid bemärkelse. Genuskompetens måste finnas inom alla vetenskapsområden på forskningsråden, inte enbart inom humaniora och samhällsvetenskap. Att prioritera genusforskning inom humaniora och samhällsvetenskap riskerar att missgynna forskare inom andra vetenskapsområden. Rekrytering av sakkunniga behöver breddas för att uppfylla kunskapskraven och därigenom garantera kvalitet i bidragsgivningsprocesser. Bedömningsgruppernas arbete måste baseras på uppdaterade kunskaper om nuvarande kunskapsläge inom forskningsfältet. Därför ser vi det som angeläget att inrätta en rådgivande, forskningspolitisk genuskommitté under Utbildningsdepartementet med uppdrag att

följa upp och ge förslag om utvecklandet av genusforskningsfältet, med förlaga i KIF-kommittén i Norge eller EUs Gender Advisory Group till Horisont 2020.

4.2 Kriterier för bedömning av genusforskning

Vetenskapsrådet (VR) fattade beslut under 2013 att avveckla expertrådet för genus. I sitt beslut fastställdes en rad punkter vilka syftade till att säkerställa att genusforskning framgent skulle ges en likvärdig och rättssäker beredning och bedömning i anslagsprocessen. VRs interna uppföljning av beslutet (ej publicerad, epost genom Ludvig Andersson, VR, 2015-03-17) gav vid handen att genusvetenskaplig forskning inte förfördelats i 2014 års ansökningsomgång. Vi har fått ta del av denna analys och kan konstatera att den är undermålig av flera skäl:

- Genusvetenskapliga ansökningar anses ha inkommit enbart från forskare inom Humaniora och Samhällsvetenskap till den beredningsgrupp som försågs med kompetens inom fältet (HS), men en närmare analys visar att flera ansökningar kom från forskare med förankring även utanför HS.
- Ansökningar från ämnesintegrerad genusforskare saknade helt relevant kompetens vid bedömning i aktuella beredningsgrupper, kunskapen om förekomsten av dessa ansökningar i sig var bristfällig i flera beredningsgrupper, samt flera individuella forskare vi varit i kontakt med vittnar om att deras ansökningar bedömts nonchalant och okunnigt.
- VR ställde upp som princip att alla ansökningar med SCB-kod ”Genusstudier” som bereddes i någon annan grupp än HS skulle ges möjlighet att kontakta HS för att få tillgång till erforderlig kompetens. Detta skedde inte i något enskilt fall under 2014 års ansökningsomgång enligt aktuell utvärdering. VR drar slutsatsen att det därför inte inkom några dylika ansökningar till andra beredningsgrupper, vilket i efterhand har visat sig vara felaktigt.
- Uppgifter om hur forskning med genusperspektiv, eller forskning där ett genusperspektiv är starkt motiverat, har bedömts eller beviljats saknas helt i VRs underlag.

Sammantaget vittnar den här processen om att genusforskning i vid bemärkelse alltså inte bereds rättssäkert och likvärdigt vid VR. Detsamma är rimligt att anta när det gäller beredning av forskning vid Forte och Formas, då dessa forskningsråd i dagsläget dels saknar en kunskapsbaserad strategi för att hantera ansökningar inom genusforskning, dels saknar uppföljande studier som kartlägger och analyserar bidragsgivningsprocesser i detta avseende. Situationen är delvis annorlunda vid Vinnova, som i enskilda utlysningar av anslag har en uttalad strategi för på vilket sätt och med vilka kriterier forskning inom aktuellt fält ska beredas och bedömas. Dock saknar även denna forskningsfinansiella aktör ett kunskapsbaserat förhållningssätt kring frågan, sett till hela den bidragsgivning myndigheten bedriver.

Vår analys av forskningsfinansiell styrning visar även på frånvaron av relevant styrning av genus i forskning för berörda forskningsråd och Vinnova.¹² Övriga bidragsgivande myndigheter följer i stort samma mönster med ett fåtal undantag, medan Riksbankens Jubileumsfond och en del andra forskningsstiftelser, särskilt inom HS, har mer etablerade strategier i detta avseende. Vi menar att detta även gäller andra tvärvetenskapliga forskningsområden vilket gör problemet än större och nödvändigt att få en långsiktig lösning på.

Med detta som bakgrund ser vi det som starkt motiverat att aktivt styra forskningsrådets och de bidragsgivande myndigheternas praxis när det gäller hanteringen av genusforskning som fält i vid bemärkelse. Vi menar vidare att det är viktigt att en modell för kriterier för bedömning av hela genusforskningsfältet utvecklas och etableras som en integrerad del i forskningsrådets och de bidragsgivande myndigheternas verksamheter. I ett sådant uppdrag bör även ett särskilt fokus vara hanterandet av tvärvetenskaplig och ämnesintegrerad forskning och annan kritisk forskning, med syfte att bistå redan pågående utvecklingsprocesser kring dessa områden.

4.3 Forskningsfältets behov av långsiktighet

Anställningsvillkor och karriärvägar för genusforskare behöver förbättras i flera avseenden. Nuvarande, begränsande karriärvägar överensstämmer inte med fältets utveckling och teoretiska bredd, en tendens som förstärks framöver som en konsekvens av det starka söktrycket på genusvetenskapliga utbildningar vid många lä-

¹² Se bilaga 1.

rosäten i Sverige. Genusforskningen i Sverige bedrivs till stor del av juniora forskare med osäkra anställningsvillkor och stor undervisningsbörda. Detsamma gäller många av de seniora forskarna. Förutom de positioner som finns i genusvetenskap är det ovanligt med doktorandanställningar, lektorat eller professurer med genusinriktning inom olika discipliner. Genusforskning behöver långsiktigt hållbara befattningsstrukturer som säkras på lärosätetsnivå.

För att ytterligare möjliggöra ämnets tvärvetenskaplighet och skapa en långsiktigt stabil struktur, bör befattningar med genusinriktning inom fler ämnen än genusvetenskap inrättas. Utlysningar bör göras för att satsa på yngre och juniora forskare inom genusforskningen, till exempel forskarassistenter och biträdande lektorat. Kommande forskningsproposition behöver föreslå åtgärder för att möjliggöra nyetablering av genusforskarskolor och förstärkning av existerande genusforskarskolor. Det är även viktigt att fortsatt integrera genusforskning inom alla ämnesområden och discipliner, särskilt där detta inte har skett ännu eller är fragmenterat. Det bör säkerställas genom att ställa krav på hur fördelning av såväl externa forskningsmedel som basanslag bidrar till att integrera genusperspektiv i forskning. Tillgängliggörandet av resultat från svensk genusforskning bör underlättas och säkras, vilket utöver verksamheten vid Nationella sekretariatet för genusforskning kan ske genom fortsatt finansiellt stöd till de förlagsfria vetenskapliga tidskrifter som publicerar genusvetenskapliga forskningsresultat.

Nationella sekretariatet för genusforskning bedömer att en ökning av basanslagen bör åtföljas av direktiv för att möjliggöra lärosätusbaserade och riktade satsningar på genusforskning, kritisk forskning och annan resursmässigt eftersatt tvärvetenskaplig och ämnesintegrerad forskning. System för att säkerställa forskningens kvalitet (Vetenskapsrådets FOKUS, med flera) bör jämställdhetsintegreras och präglas av ett genomgående genusperspektiv. Dessa system bör därutöver utformas så att de förmår hantera kvalitetssäkring av genusvetenskaplig forskning, ämnesintegrerad genusforskning, samt övrig tvärvetenskaplig forskning. Regeringens beslutade Strategi för forskningssamarbete och forskning inom utvecklingsarbetet 2015 – 2021¹³ har tydliga skrivningar vad gäller genus och jämställdhet. Denna beslutade strategi och kommande forskningsproposition bör harmoniera.

¹³ UF2014/80398/UD/USTRYR.

4.4 Ämnesintegrerad genusforskning

Ämnesintegrerad genusforskning är ett mycket fruktbart och expansivt kunskapsfält som finns representerat på samtliga svenska lärosäten och i en majoritet av vetenskapliga discipliner. Ämnesintegrerade genusforskare fyller en viktig funktion genom att i själva sin praktik överbrygga gränser mellan vetenskapliga discipliners traditionella kunskapsanspråk och genus. Vidare utgör dessa forskare inte sällan en ovärderlig resurs för planering och genomförande av grund- och forskarutbildningar – särskilt yrkesförberedande professionsutbildningar bör nämnas i detta sammanhang – eftersom de bidrar med relevant och uppdaterad, ämnesspecifik och forskningsbaserad genuskunskap. Inte minst studenter vittnar ofta i utvärderingar om betydelsen av att på detta vis kunna tillgodogöra sig ett genusperspektiv i sina studier.

Samtidigt saknar ämnesintegrerad genusforskning tydlig disciplinär hemvist, inordnas eller medverkar inte på ett självklart vis i det genusvetenskapliga forskningsfältet, enskilda forskare saknar ofta nätverk och andra vetenskapliga forum, samt överlag är lärosäten okunniga om hur en strategisk satsning på denna kompetens kan utveckla utbildning och forskning på flera vis. Vidare har forskningsråd och övriga bidragsgivande myndigheter bristfällig kunskap om aktörer, perspektiv och traditioner inom ämnesintegrerad genusforskning, vilket direkt påverkar möjligheterna för kunskapsfältets företrädare att ges en rättssäker bedömning vid ansökningar om forskningsfinansiering.

En kunskapsöversikt över ämnesintegrerad genusforskning bör skapas, med betoning på aktuella forskningsområden, aktörer, miljöer, frågeställningar och relevans för strategiska forskningspolitiska prioriteringar. En sådan kunskapsöversikt skulle möjliggöra för såväl forskningsråd som lärosäten att bättre utforma relevanta åtgärder för att komma tillrätta med beskrivna tillkortakommanden. Översikten skulle även utgöra en viktig beståndsdel i framtagandet av kunskapsunderlag till forsknings- och jämställdhetspolitiken, det senare särskilt som ämnesintegrerad genusforskning inte sällan har en stark betoning på praktisknära forskning med stor relevans för flera olika jämställdhetspolitiska sakfrågor och områden. Förslagsvis genomförs ett sådant uppdrag i nära samverkan med lärosäten inom ramen för Nationella sekretariatet för genusforskning uppdrag att jämställdhetsintegrera Sveriges universitet och högskolor.

4.5 Behovsinventering av strategiska forskningsområden

Det genusvetenskapliga forskningsfältet är ett av flera expansiva forskningsfält som är i framkant när det gäller en unik kombination av tvärvetenskapliga, kritiska och teoridrivna perspektiv av stor relevans för samtida strategiska forskningsfrågor och samhällliga utmaningar. EU har till exempel av just den anledningen, inom ramen för Horisont 2020, stipulerat krav om genusperspektiv i forskning vid utlysning av strategiska forskningsprogram. EASE (The European Association of Science Editors) implementerar för närvarande riktlinjer om att beakta genusperspektiv för sina mer än 6 000 bedömare av vetenskapliga artiklar. Flera inflytelserika forskningsråd skärper på motsvarande vis kraven på genusperspektiv i sina utlysningar, däribland NIH (National Institutes of Health). I en svensk forskningspolitisk kontext har på motsvarande vis en strategisk satsning på excellent genusforskning vid tre lärosäten resulterat i banbrytande och internationellt framstående forskning under senare år. Även innovationsforskning har på ett synnerligen effektivt vis inorporerat senare tids genusvetenskapliga begrepp, teorier och ansatser i syfte att stärka innovationspolitiska nyckelområden.

Vi bedömer att det genusvetenskapliga forskningsfältet även framgent rymmer en stark potential att positionera Sverige i framkant som innovations- och forskningsnation, inte minst i relation till aktuella samhällsutmaningar. Därför ser vi det som angeläget att sammanställa pågående och framtida genusvetenskapliga bidrag i en behovsinventering av utpekade strategiska forskningsområden och i relation till samhällliga utmaningar. Analysen ska säkerställa att det genusvetenskapliga forskningsfältets bidrag till forskningspolitiska utmaningar tydliggörs.

5. Jämställdhet i akademien

Ojämsälldhet är en grundläggande, strukturerande del av hur universitet och högskolor är organiserade, vilket både direkt och indirekt påverkar verksamhetens utförande och kvalitet. Högskolesektorn både verkar utifrån och bidrar till att upprätthålla ojämställdhet, något som är mycket väl belagt i forskning. Personalsammansättning, löneskillnader, anställningsvillkor, karriärvägar, meriteringssystem, sjukskrivningstal och uttag av föräldraledighet är samtliga exempel på frågor som präglas av ojämställda villkor. Forskare, liksom administrativ och teknisk personal, är på flera vis inordnade i en könsarbetsdelning, både ämnes- och disciplinmässigt. Ledning, styrning, rekrytering och andra strategiskt viktiga frågor för högskolesektorns utveckling har på liknande vis konstaterats vara ojämställda praktiker.

Vidgas perspektivet bortom kön och ojämställdhet, framkommer att högskolesektorn på motsvarande sätt är ojämlik i termer av till exempel utbildningsbakgrund och klass, ras/etnicitet, ålder, sexualitet, funktionsvariationer, samt könsidentitet. En rad olika intersektionella, diskriminerande effekter observeras kontinuerligt i empirisk forskning såväl i Sverige som internationellt. Konsekvenserna av denna ojämställdhet och ojämlikhet sätter direkta avtryck i form av skilda ekonomiska villkor för olika grupper inom akademien. Det här får sammantaget direkt betydelse för vem som forskar, om vad, på vilket sätt och på vilka villkor.

Sedan 1994 är samtliga statliga myndigheter, vilket även inbegriper universitet och högskolor, skyldiga att jämställdhetsintegrera sina verksamheter. Med Europarådets definition som grund är det fråga om en genomgripande "(om)organisering, förbättring, utveckling och utvärdering av beslutsprocesser, så att ett jämställdhetsperspektiv införlivas i allt beslutsfattande, på alla nivåer och i alla steg av processen, av de aktörer som normalt sett deltar i beslutsfattandet." Konkret handlar det om att utveckla styrsystem och kärnverksamheter så att offentligt styrd verksamhet är rättvis, likvärdigt fördelad och av samma kvalitet för alla oavsett kön.

Historiskt har jämställdhetsarbetet inom högskolor och universitet främst fokuserat på personalstrategiska frågor och riktade utbildningsinsatser – ofta med karaktären av projektbaserade initiativ. Det har skett utan tydlig koppling till de jämställdhetspolitiska målen, utan en nödvändig utveckling av styrsystem och kärnverksamheter, samt utan att resultera i strategiska beslut som syftar till långsiktighet. En rad olika incitament för att etablera styr-, besluts- och uppföljningskedjor i

sektorn har förvisso föreslagits och i viss mån prövats under senare år – såsom indikatorer, nyckeltal, index, certifieringsprojekt, med mera – men utan att dessa skapat en långsiktigt hållbar och för sektorn gemensam struktur för att stärka arbetet med jämställdhetsintegrering.

Universitets- och Högskolerådet har utvärderat de 37 projekt som finansierades av Delegationen för jämställdhet i högskolan.¹⁴ En slutsats i utvärderingen är att arbetet med jämställdhetsintegrering bör stärkas och förtydligas i hela sektorn, något som även uttrycks av andra centrala högskolepolitiska aktörer under senare tid (Vetenskapsrådet, Sveriges Universitets- och Högskoleförbund, med flera). Vi ser det likaså som angeläget att utveckla formerna för ett sektorsövergripande arbete med jämställdhetsintegrering – i linje med erfarenheter från JiM och utifrån väl etablerade kunskaper om högskolesektorns särskilda förutsättningar och utmaningar. Syftet är att säkerställa genomslaget i hela organisationen, skapa hållbarhet i förbättringsarbetet och uppnå relevanta synergieffekter genom gemensamma processer med andra närliggande perspektiv och uppdrag, såsom tillgänglighet och breddad rekrytering.

Regeringens beslut i budgeten för 2016 om att jämställdhetsintegrera universitet och högskolor är därför välkommet och Nationella sekretariatet för genusforskning ser fram emot att axla uppdraget att skapa en stödstruktur till arbetet. Vi ser flera sammanlänkade utmaningar för forskning, utbildning och samverkan som kommer bli föremål för analys och förändringsarbete inom ramen för detta uppdrag. Nedan fördjupar vi några idéer och förslag i angränsning till uppdraget.

5.1 System för uppföljning

Flera statliga utredningar och forskningsbaserade utvärderingar har under snart tre decennier påtalat bristen på systematiska styr- och uppföljningssystem när det gäller ojämställdhet i akademien. Samtidigt har enskilda lärosäten initierat egna interna system för uppföljning (Uppsala universitet, Lunds universitet, Umeå universitet, m.fl.) och flera förslag på modeller för exempelvis indikatorer för universitet och högskolor har föreslagits.¹⁵ Det riskerar att leda till inkompatibla system. Vikten av

¹⁴ Universitets- och högskolerådet (2014). *Jämställdhet i högskolan. Ska den nu ordnas en gång för alla? Redovisning av regeringsuppdrag till Universitets- och högskolerådet*. Stockholm: UHR.

¹⁵ Bondestam, Fredrik & Ytterberg, Åsa (2006). *Jämställdhetsindikatorer för högskolan*. Stockholm: HSV.

att göra forsknings- och högskolepolitiska prioriteringar och konsekvensanalyser av finansiering och utveckling av högskolesektorn baserat på ett komparativt underlag kan inte nog betonas. Nationella sekretariatet för genusforskning ser det därför som angeläget att komplettera befintligt beslut om jämställdhetsintegrering av akademien med ett konsekvent system för uppföljning av jämställdhet i hela högskolesektorn.

Detta uppföljningssystem kan med fördel baseras på underlag från flera källor: lärosätenas årsredovisningar, SCBs statistik över befattningsstrukturen, Medlingsinstitutets lönestatistik, ett kommande svenskt underlag till ”She Figures” för forskning och utbildning i Norden i Nordforsks regi, med mera. Förslagsvis kompletteras underlaget med krav på lärosäten att redovisa fördelning av basanslag för forskning och grundutbildningsanslag, samt könsuppdelad statistik för samverkansinsatser. Därtill kommer Försäkringskassans uppgifter om sjukskrivning och föräldraledighet, med mera. Ett uppföljningssystem för högskolesektorn kan rymmas i föreslagna ny jämställdhetsmyndighet,¹⁶ alternativt tilldelas befintlig sektorsmyndighet eller Universitets- och Högskolerådet och Universitetskanslersämbetet i samverkan. Oavsett vilket är det avgörande att uppföljningssystemet utvecklas och hanteras inom ramen för relevanta kunskapsfält som förmår bidra med jämställdhets- och genusperspektiv i analyser av högskolesektorns utveckling när det gäller jämställdhet. Det är angeläget att detta kopplas dels till en kontinuerlig dialog med högskolesektorn, dels till uppdraget att jämställdhetsintegrera akademien.

5.2 Högskolepedagogik

Utbildning är en kärnverksamhet vid svenska lärosäten. Det innebär att incitament krävs för att värna dess demokratiska ideal, säkerställa goda förutsättningar för undervisning, samt försörja svensk arbetsmarknad med kvalificerad arbetskraft. Integrering av jämställdhet och genus i högre utbildning ska vara en huvuduppgift för en framsynt högskole- och forskningspolitik och ett självklart ansvar för lärosäten (se vidare under 5.3). Den enskilt viktigaste insatsen, som ger störst genomslag på såväl kort som lång sikt, är att säkerställa att den högskolepedagogiska verksamheten integrerar jämställdhets- och genusperspektiv.

¹⁶ SOU 2015:86. *Mål och myndighet. En effektiv styrning av jämställdhetspolitiken.*

Generellt är dock arbetet med högskolepedagogisk utveckling i Sverige starkt diversifierat både mellan och inom lärosäten. Det beror främst på skillnader kopplade till verksamheternas storlek, ämnesinriktning, representation av pedagogisk forskning och utveckling vid lärosätet, intern prioritering, styrning och resurstilldelning, samt inriktning och mål med högskolepedagogisk utveckling i sig.¹⁷ Vanligt är att flera olika organisationsenheter (förvaltning, fakulteter, institutioner, särskilda centrumbildningar, projektanställda konsulter eller enskilda ämneslärare) ansvarar för och genomför högskolepedagogisk utveckling vid ett och samma lärosäte. Vid flera lärosäten pågår dessutom ett aktivt arbete med att utveckla arbetsformerna, vilket torde ha bäring på det framtida sättet att organisera och arbeta med högskolepedagogisk utveckling i stort. Samtidigt råder såväl externa som interna samordningsproblem inom området, där bristen på tydlighet, incitament, ekonomiska resurser och relevanta kunskaper om ojämställdhet och ojämlikhet är viktiga aspekter i sammanhanget.

Behörighetsgivande högskolepedagogiska kurser ges vid majoriteten av svenska lärosäten. Omfattning, kursstruktur och kunskapsinnehåll är i huvudsak detsamma, medan pedagogiska metoder, kvalitet, resurser och utvecklingsarbete skiftar betydligt mellan lärosäten. Jämställdhet som kunskapsområde sidordnas under kurser generellt sett, ras/etnicitet likställs nästan uteslutande med studenter med invandrabakgrund, funktionsvariation knyts främst till enskilda studenter i stället för att ses som organisatoriska problem, ålder berörs endast fragmentariskt, och frågor om klass, sexualitet, könsöverskridande identitet och uttryck, och övriga i diskrimineringslagen ingående skillnadsgrunder problematiseras ytterst sällan. Med anledning av detta ser Nationella sekretariatet för genusforskning ett behov av särskilda åtgärder för att stärka genomslaget för jämställdhet och genus i det högskolepedagogiska arbetet vid svenska lärosäten.

Nuvarande regelverk för högskolepedagogisk verksamhet är otydlig och eftersatt och behöver revideras i flera avseenden. HF och HL har skrivningar om jämställdhet som inte överensstämmer med varken gällande diskrimineringslagstiftning eller pågående kunskapsutveckling om jämställdhet och jämlikhet i forskning och högskolepedagogisk praktik. Likaså krävs nationella, förnyade och tydligare direktiv till lärosäten om vikten av samordning av resurser och verksamheter, för

¹⁷ Se vidare i Bondestam, Fredrik (2010). *Kartläggning och analys av högskolepedagogisk utveckling och jämställdhet*. Rapport 2010:2. Delegationen för jämställdhet i högskolan.

att på så vis åstadkomma en effektiv och legitim högskolepedagogisk arena. Detta kommer både direkt och indirekt att stärka utvecklandet av kunskaper om jämställdhet och genus i de högskolepedagogiska verksamheterna.

Vidare lider det aktuella kunskapsområdet stor brist på relevant, forskningsbaserad kunskap. Situationen bör bemötas med ett antal riktade åtgärder. Tydliga krav på lärosäten att genom samordningsinitiativ och omfördelningsinsatser prioritera kunskapsutveckling inom det högskolepedagogiska området generellt, liksom när det gäller högskolepedagogisk utveckling och jämställdhet specifikt. Särskilda utlysningar av forskningsmedel för forskning om högskolepedagogisk utveckling och jämställdhet och genus bör prioriteras. Stor vikt bör även läggas vid utvecklandet av ny kunskap om forskarhandledning i detta avseende. Det är även angeläget att prioritera forskning som inbegriper praktiktäna perspektiv och syftar till att utveckla och överskrida nuvarande alltför snäva teoritraditioner inom området.

5.3 Jämställdhet och genus i utbildning

Behoven av kunskaper om jämställdhet och genus på grund- och forskarutbildning är omfattande. Det gäller såväl inom de flesta ämnesdiscipliner generellt som i professionsförberedande utbildningar specifikt. Graden av integrering av dessa kunskapsfält i utbildningsprogram och forskarutbildning varierar och är starkt beroende av befintlig kompetens och adekvat styrning och ledning. Kunskaper om jämställdhet och genus är avgörande för att ge studenter hög kvalitet i sin utbildning och nuvarande situation innebär inte likvärdiga villkor i detta avseende. Nationella sekretariatet för genusforskning bedömer att det krävs förnyade och tydligare skrivningar i befintliga lagrum och instruktioner till lärosäten om ansvaret att ge studerande på grund- och forskarutbildning möjligheter att tillägna sig ett jämställdhets- och genusperspektiv under sin utbildning.

Under 2013 genomförde Nationella sekretariatet för genusforskning en pilotstudie som analyserade effekter av examensordningens skrivningar om jämställdhet för professionsutbildningar vid Göteborgs universitet.¹⁸ Resultaten från denna studie pekade entydigt mot behovet av en utvidgad, nationell studie. Bland annat konstaterades tydliga behov av samordning av lagrum och styrdokument, samt en över-

¹⁸ Lindroth, Magdalena & Bondestam, Fredrik (2014). *Godtycklig jämställdhet. Implementering av examensordningens mål för jämställdhet i professionsutbildningar vid Göteborgs universitet*. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet.

syn av befintliga skrivningar om jämställdhet i examensordningen. Det motiverar att genomföra en nationell, forskningsbaserad studie av examensordningen ur ett jämställdhets- och genusperspektiv. Syftet är att undersöka effekter för studenters rättssäkerhet, lärares pedagogiska praktik, frågor om tillsyn, styrning och uppföljning, samt behov av kvalitetssäkring. Slutligen finns anledning att inom ramen för ett dylikt uppdrag genomföra en litteraturanlys av kunskapsfältet kring jämställdhet och högre utbildning och undervisning i syfte att klarlägga problem, men även beprövade metoder och arbetssätt, av relevans för professionsutbildningar.

5.4 Juniora forskares villkor

Frågor om mobilitet, meritering, anställningsvillkor, publicerings- och citeringsfrekvens, och en rad andra aktuella teman har debatterats flitigt inom högskole- och forskningspolitiken under flera decennier. Samtliga berör problemet med att uppnå kvalitet i forskning och riktar sökljuset mot juniora forskares villkor och behov av förändring av dessa. För det krävs en rad olika utbildnings-, högskole- och forskningspolitiska initiativ, framåtsiktande reformer av högskolesektorns finansiella villkor, ett tydligt ansvarstagande av lärosäten, med mera. Det blir då angeläget att i en sådan process anlägga ett genus- och jämställdhetsperspektiv. En viktig grund för att dels uppnå jämställd forskningsfinansiering, dels skapa förutsättningar för hög kvalitet i forskning, är att aktivt förändra nuvarande villkor för juniora forskare i akademien oavsett kön. Det är också något som har identifierats som prioriterat av såväl nuvarande regering som forskningsråden.

Kunskapsunderlaget är i dagsläget splittrat och framför allt saknas en internationell koppling i den samtida svenska förståelsen av situationen. Vidare finns behov av att se frågan över längre tid och att sammanställa kunskap som tydligt relaterar till effekter av flera högskolepolitiska reformer. Här ser vi det således som angeläget att prioritera framtagandet av en extensiv och analytisk forsknings- och kunskapsöversikt, i syfte att stärka pågående forskningspolitiska prioriteringar. Ett uppdrag bör ges att sammanställa en kunskaps- och forskningsöversikt om juniora forskares villkor i akademien ur ett genus- och jämställdhetsperspektiv som också tar hänsyn till andra maktordningar, t.ex. avseende social bakgrund, rasifiering och heteronormativitet. Översikten ska innehålla en internationell utblick, spegla effekter av genomförda högskolepolitiska reformer i Sverige, samt även bestå av en självständig forskningspolitisk analys. Uppdraget kan med fördel genomföras i nära dialog med etablerad genusforskning inom flera olika kunskapsfält.

6. Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet

Nationella sekretariatet för genusforskning vid Göteborgs universitet har sedan etableringen 1998 haft som uppgift att sprida och främja svensk genusforskning och fungera som en kunskapsbrygga mellan forskning och praktik. Vårt nuvarande uppdrag är att öka genomslaget för forskning och kunskap om genus och jämställdhet inom akademien och i samhället som helhet.

Sekretariatet förvaltar en rad olika insatser för jämställdhet och jämställdhetsintegrering, vilka genererar kunskaper som med fördel kan utnyttjas i arbetet med jämställdhetsintegrering i högskolor och universitet:

Jämställdhetsintegrering i myndigheter (JiM) är en stödverksamhet för 41 myndigheter som har fått ett särskilt uppdrag av regeringen att arbeta med jämställdhetsintegrering. Stödet ges i utvecklingsarbetets alla faser, samt omfattar samordning av kompetenshöjande insatser, erfarenhetsutbyten mellan myndigheter, liksom att identifiera och sprida lärande exempel från de berörda myndigheternas arbete. Av de medverkande myndigheterna var 18 stycken pilotmyndigheter under 2013-2014. 2014 utvidgades satsningen till att omfatta totalt 41 myndigheter.

Jämställdhetsintegrering i akademien (JiHU) är ett kommande uppdrag (2016-2019) till Nationella sekretariatet för genusforskning som beslutades i regeringens budgetproposition för 2016. Uppdraget innebär att vara stödfunktion för universitet och högskolor i arbetet med jämställdhetsintegrering.

Jämställ.nu är en nationell webbportal för jämställdhet som drivs i samarbete med Sveriges Kommuner och Landsting, Länsstyrelserna, Svenska ESF-rådet och Vinnova. Portalen utgör ett etablerat verktyg i det dagliga arbetet med jämställdhet, genom att samla, synliggöra och tillgängliggöra fakta, forskning och erfarenheter inom området. Includegender.org är dess engelska motsvarighet och riktar sig till en internationell målgrupp.

NIKK, Nordisk information för kunskap om kön, är ett tvärnordiskt kunskaps- och förmedlingsuppdrag finansierat av Nordiska ministerrådet som etablerades vid Nationella sekretariatet för genusforskning i oktober 2012. NIKK sam-

lar och informerar om jämställdhetsrelaterad kunskap om politik och praktik, fakta och forskning på nordisk nivå.

Vid sekretariatet pågår även genusforskning inom ramen för GiG, Centrum för genusforskning, som är en viktig resurs för forskare på Göteborgs universitet med syfte att främja högkvalitativ genusforskning och annan forskning som belyser kön/genus som aspekt. Vid Göteborgs universitet finns även KvinnSam, etablerat 1958, som är ett nationellt bibliotek för genusforskning. KvinnSam driver flera databaser i samverkan med Nationella sekretariatet för genusforskning; JÄMDA – publikationer inom jämställdhetsområdet. GENA – avhandlingar med genusperspektiv, samt GREDA – med kontaktuppgifter till genusforskare.

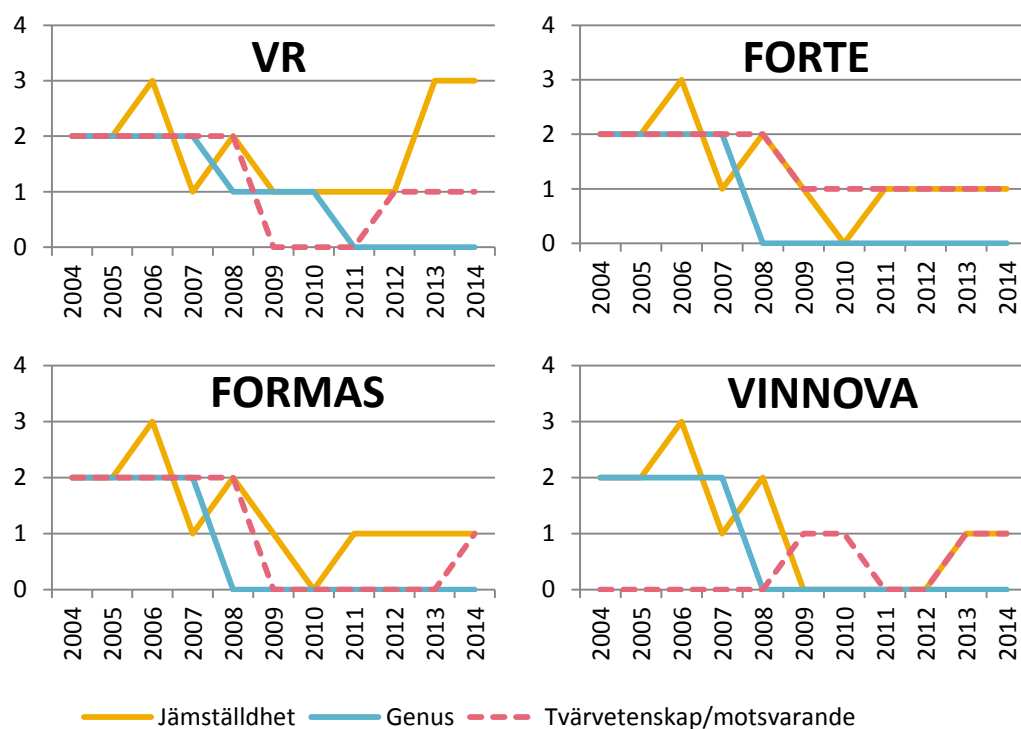
Nationella sekretariatet för genusforskning har under senare år expanderat kompetens- och resursmässigt till följd av uppdragen kopplade till jämställdhetspolitiken. Det har medfört möjligheter till strategisk kompetensförsörjning och en långsiktig utveckling i riktning mot en flexibel uppdragsorganisation. I verksamheten har därför rutiner successivt utvecklats vilka möjliggör beredning av omfattande kunskapsunderlag och genomförande av komplexa utredningsuppdrag.

Bilaga 1

Jämställdhet och genus i styrning av forskningsfinansiering Preliminära resultat

Grip, Louise & Jansson, Ulrika (2016, under publ.). *Jämställdhet och genus i styrning av forskningsfinansiering*. Forskningens villkor 2016:1. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet.

Figur 1. Hur aktualiseras jämställdhet, genus och tvärvetenskap i regleringsbrev?

0 = Begreppet omnämns ej

1 = Begreppet omnämns som uppdrag, återrapporteringskrav och/eller i anslagsfördelning

2 = Begreppet omnämns i mål med tillhörande återrapporteringskrav

3 = Begreppet omnämns i mål med tillhörande återrapporteringskrav, liksom som särskilt uppdrag

Sammanfattning

Skrivningar kring begreppen jämställdhet, genus och tvärvetenskap urholkas under en tioårsperiod (2004-2014) i regleringsbrev för samtliga forskningsfinansiärer. Särskilt gäller detta för genus och tvärvetenskap som under flera år helt saknas i regleringsbrev. Formuleringar om att "verka för att genusperspektiv får genomslag i forskningen" byts ut mot att "ett genusperspektiv skall finnas i den forskning där det är möjligt" innan lydelseerna helt försvinner. En nedåtgående trend i regleringsbrev bryts dock hos Vetenskapsrådet, som de två sista åren får ett särskilt uppdrag att arbeta med jämställdhetsintegrering. I instruktionerna för forskningsråden har samtliga begrepp krav kopplade till sig i början av den undersökta perioden, men det gäller inte instruktionen för Vinnova. Ambitioner kopplat till genus och tvärvetenskap försvinner även här över tid, förutom i instruktionerna för Forte och Formas där skrivningar kopplade till samtliga begrepp finns kvar.

I föreliggande underlag undersöks skrivningar kopplade till begreppen jämställdhet, genus och tvärvetenskap i regleringsbrev och instruktioner för Vetenskapsrådet (VR), Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (Forte, tidigare FAS), Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande (Formas) samt innovationsmyndigheten Vinnova.

På ett övergripande plan har jämställdhet en mer permanent närvaro än övriga undersökta begrepp i regleringsbrev (men även i instruktioner). Det finns samtidigt en del att kommentera kring *hur* och *var* mål om jämställdhet skrivs fram. Under de första åren finns tydliga målformuleringar, men en av trenderna över tid är att regleringsbrev alltmer kommer att fokusera på återrapporteringskrav kring jämställdhet, snarare än en operationalisering av de jämställdhetspolitiska målen eller ett tydliggörande av de konkreta visionerna för myndighetens arbete. Gällande var jämställdhet skrivs fram kan det konstateras att begreppet genomgående och med få undantag sidordnas hos samtliga myndigheter, tvärtemot den strategi

(jämställdhetsintegrering) som finns för svensk jämställdhetspolitik.¹⁹ I stället aktualiseras jämställdhet ofta i egna avskilda stycken.

Nämnda sidoordning gör att ett explicit jämställdhetsperspektiv saknas gällande majoriteten av de uppdrag som i regleringsbrev åläggs forskningsråden och Vinnova. Begreppet genus aktualiseras överhuvudtaget inte i något uppdrag – något som gäller även under de år då målbilder kring genusperspektiv finns framskrivna. Listan över särskilda satsningar som hade kunnat innehålla krav på ett genusperspektiv för att säkerställa kvaliteten på den forskning som bedrivs kan därmed göras lång. En annan slutsats som läsningen av regleringsbrev leder fram till är att det i vissa fall sker en sammanblandning av genusforskning och jämställdhet – genusforskningsfältet reduceras till ett kunskapsområde som primärt handlar om, liksom förväntas bidra till, ökad jämställdhet.

När det gäller genusforskning eller genusperspektiv i forskning är trenden över tid mycket tydlig. Samtliga forskningsråd och Vinnova har i början av perioden både mål och återrapporteringskrav kopplat till begreppet genus, skrivningar som emellertid är helt borta från och med år 2008 (hos Vetenskapsrådet ligger det dock kvar särskilda medel för genusforskning fram till 2011). Begreppet genus är även frånvarande i nu gällande regleringsbrev för forskningsråden och Vinnova. I instruktionerna finns uppdraget att verka för ett genusperspektiv i forskning bara kvar hos Formas och Forte, vilket aktualiserar frågan om den forskning som bedrivs med medel från Vetenskapsrådet och Vinnova inte på ett likartat sätt borde eftersträva en integrering av detta perspektiv?

I och med genusforskningens i grunden tvärande karaktär undersöks även skrivningar kring tvärvetenskap i de aktuella styrdokumenterna. Även här går utvecklingen över tid mot mer otydliga eller rent av obefintliga formuleringar. Således urholkas förutsättningarna för genusforskning och genusperspektiv i forskning på två fronter – både i relation till det som visar sig vid sökningar på begreppet genus, men också i och med att krav på stöd till, liksom fungerande beredningsstrukturer för, tvärvetenskap försvinner med tiden.

¹⁹ Undantag från detta finns i slutet av perioden hos Vetenskapsrådet, Forte och Formas, vilket diskuteras mer utförligt nedan.

Slutligen kan en förhållandevis likartad styrning för samtliga forskningsråd konstateras. I vissa fall är krav kopplat till begreppen jämställdhet, genus och tvärvetenskap inskrivna med identiska formuleringar för flera av myndigheterna. Samtidigt som tendenser i stort går igen har regleringsbrev och instruktioner dock vissa skillnader som lämnar en del övrigt att önska i termer av samordning. De tydligaste skillnaderna vad gäller kravformuleringar och -nivåer finns mellan de tre forskningsråden och innovationsmyndigheten Vinnova.

Inledning

EU har länge drivit frågan om integrering av jämställdhet i forskning. Ramprogrammet för forskning och innovation, Horisont 2020, innebär en ny ambitionsnivå för Europas forskningspolitik när det gäller integrering av jämställdhet och genus i såväl forskningsberedning som i forskning. På den nordiska arenan har Norges forskningsråd på ett liknande sätt valt att intensifiera arbetet med jämställdhet och genus. I en policy som spänner över 2013-2017 är ambitionen bland annat att arbeta för en mer systematisk integrering av genusperspektiv i all forskning där det är centralt för kvaliteten.²⁰

På olika nivåer sker med andra ord en förstärkning av arbetet med genus och jämställdhet i den forskningsfinansiella kedja som lägger grunden för framtidens forskning. Men hur ser dessa förändringsprocesser ut över tid på nationell nivå? I hur hög utsträckning är jämställdhet, genusforskning och genusperspektiv i forskning prioriterade i de styrdokument som lägger grunden för de svenska forskningsfinansiärernas arbete? Syns samma ambitionsnivå även här?

I föreliggande sammanställning analyseras regleringsbrev och instruktioner för de tre forskningsråden och Vinnova mellan år 2004-2014. I fokus är frågorna *om* och *hur* begreppen jämställdhet och genus, men även tvärvetenskap, aktualiseras i styrdokument. Genus är i detta sammanhang ett begrepp som kommer med flera ändelser av intresse, men mest frekvent aktualiseras ”genusperspektiv” och ”genusforskning” i myndigheternas regleringsbrev och instruktioner. Eftersom genusforskning i sig är ett tvärande vetenskapligt fält, som är beroende av vilka forskningsfinansiella strukturer som finns för att möjliggöra gränsöverskridande vetenskapliga frågeställningar, inkluderas även tvärvetenskap i genomgången.

Metod för sammanställning

För att ge en schematisk bild av förändringen över tid vad gäller styrningen av de statliga forskningsfinansiärerna har två figurer sammanställts. I Figur 1 som inleder detta underlag kategoriseras regleringsbrevens användning av de här eftersökta begreppen. Sammanställningen utgår från den konkreta användningen av begreppen jämställdhet*, genus* och tvärvetenskap*/motsvarande. Förekomsten av be-

²⁰http://www.forskningsradet.no/en/Newsarticle/New_policy_for_gender_balance_and_gender_perspectives_in_research/1253992848747/p1177315753918

greppen klassificeras enligt en skala där noll är den lägsta graden av närvaro i regleringsbrevet, medan tre är exempel på de tillfällen då skrivningar är som starkast. Det har gjorts en åtskillnad mellan explicit formulerade *mål* och *återrapporteringskrav* för att synliggöra i hur hög utsträckning politiken faktiskt levererar tydliga ambitioner och visioner kopplat till jämställdhet, genus och tvärvetenskap. Om ett begrepp bara aktualiseras kopplat till verb som att ”redovisa”, ”rapportera” eller ”i efterhand analysera”, har det alltså klassats som ett återrapporteringskrav (inom ramen för kategori ett) snarare än som ett mål.²¹ Regleringsbrev som både innehåller mål och återrapporteringskrav har kategoriserats som två.

Naturligtvis finns det nyanser bortom denna schematiska bild. Till exempel kategoriseras skrivningar om könsfördelning inom ramen för särskilda satsningar eller återrapporteringskrav inte som styrning kopplat till jämställdhet om det inte *explicit* definieras som en jämställdhetsåtgärd. Avgränsningen kring begreppet jämställdhet gör därmed att vissa krav, som i ett bredare perspektiv kan förstås som jämställdhetsåtgärder, inte synliggörs i diagramform. År 2010 då jämställdhet kategoriserats som noll hos Forte, finns exempelvis krav på könsuppdelad statistik i tillämpbara delar och ett uppdrag om kvinnors hälsa. Dessa omnämns dock inte explicit som jämställdhetsåtgärder.²²

Likaså är variationen inom varje kategori (0-3) tämligen stor. Kategori ett kan exempelvis både rymma tydliga återrapporteringskrav angående analyser kopplat till jämställdhet, liksom mer perifera skrivningar om att ”hänsyn ska tas” till jämställdhet. De förändringar som synliggörs kan samtidigt sägas ge en någorlunda rättvisande bild av utvecklingen över tid hos de tre forskningsråden och Vinnova.

I Figur 2 görs sedan en sammanställning av hur många av de eftersökta begreppen (jämställdhet, genus och tvärvetenskap/motsvarande) som aktualiseras i forskningsrådets och Vinnovas instruktioner över tid. Forskningsråden och Vinnova har under den undersökta perioden haft en varierande mängd instruktioner: Vetenskapsrådet tre, Forte två, Formas fyra och Vinnova tre. Diagrammet följs av en mer ingående belysning av vilka begrepp som försvinner ur instruktionerna, respektive vilka krav som förstärks.

²¹ Samtidigt återfinns sådana krav ofta under *rubriken* ”Mål och återrapporteringskrav”.

²² Uppdraget kring kvinnors hälsa kommer dock från en budgetpost för särskilda jämställdhetsåtgärder, men har ändå inte räknats in som en skrivning kring jämställdhet i ovanstående diagram.

Skrivningar i regleringsbrev

Härnäst följer en mer ingående diskussion kring hur skrivningarna utvecklas över tid i forskningsfinansiärernas regleringsbrev.²³

Vetenskapsrådet

För Vetenskapsrådet gäller att begreppet jämställdhet konsekvent har återrapporteringskrav kopplat till sig i den undersökta perioden. Det formuleras däremot inga tydliga målbilder under år 2009-2011. Genusperspektiv och genusforskning liksom mång- och tvärvetenskaplig forskning har inledningsvis även de målbilder kopplade till sig. Genusforskning har också särskilt riktade anslag fram till år 2010. Redan innan anslagen för genusforskning försvinner tas dock de särskilda målen kopplat till ett genusperspektiv i forskning bort. Anmärkningsvärt i sammanhanget är att genusforskning får mer pengar i takt med att skrivningarna på området urholkas.

En aspekt i Vetenskapsrådets regleringsbrev som den begreppsliga avgränsningen kring ”jämställdhet” inte fångar är exempelvis då personalförsörjning kopplas samman med ”åldersstruktur, könsfördelning, rörlighet samt myndighetens arbete för att främja etnisk och kulturell mångfald” (aktuellt under perioden 2004-2006). Frågor om kön (och i enstaka fall andra maktordningar) aktualiseras alltså även i sammanhang där begreppet jämställdhet inte används.

Ytterligare ett exempel är år 2007 då regleringsbrevet som mål anger att ”Könsfördelning bland Vetenskapsrådets mottagare av forskningsstöd samt inom den egna beredningsorganisationen skall vara jämn” liksom att rådet ”skall ha underlag för att i efterhand kunna analysera huruvida kön, anställning el. dyl. har haft betydelse för bedömning av ansökningar om forskning och forskaranställningar” (2007, s. 4). Detta är kategoriserat i Vetenskapsrådets regleringsbrev som 1 på en schematisk skala vad gäller jämställdhet, även om mål kopplat till könsfördelning också skulle kunna förstås som jämställdhetsmål. Samtidigt kan konstateras att dessa målbilder i allt väsentligt är mer avgränsade vad gäller ambitionsnivå för jämställdhetsarbetet. Tidigare skrivningar har i stället i en bredare formulering tagit fasta på att ”Vetenskapsrådet skall arbeta aktivt för jämställdhet” (2004, s. 3).

²³ Texten kan med fördel läsas med hjälp av Figur 1.

Det sker gradvisa språkliga förskjutningar kopplat till samtliga begrepp under den undersökta perioden. År 2007 sker en tydlig försvagning på alla undersökta områden. Detta år ändras målet kring genus exempelvis från ”Vetenskapsrådet skall verka för att genusperspektiv får genomslag i forskningen” (2004, s. 4) till ”Ett genusperspektiv skall finnas i den forskning där det är möjligt” (2007, s. 4). Kring tvärvetenskapen urholkas kraven längs samma linje från ”Vetenskapsrådet skall ha ett väl anpassat system för bedömning och prioritering av mång- och tvärvetenskaplig forskning och stödja angelägen mång- och tvärvetenskap när forskningens utveckling gör detta motiverat” (2004, s. 3) till ”Vetenskapsrådet skall stödja angelägen mång- och tvärvetenskap när forskningens utveckling motiverar detta” (2007, s. 3). De sista åren, då tvärvetenskap kategoriserats som 1, är det också relevant att notera att det enbart handlar om ett återrapporteringskrav kring Vetenskapsrådets arbete med att ”initiera och stödja ämnesövergripande satsningar på forskning” (2012, s. 5). Terminologin är således en annan, även om kravet räknas in i kategoriseringen för tvärvetenskap.

Att det görs särskilda satsningar på jämställdhet år 2006 och 2013-2014 syns tydligt i figur 1. År 2006 uppmanas vetenskapsrådet att ”intensifiera arbetet för jämställdhet” och får ett uppdrag att årligen ta fram och revidera en strategi för det inre och yttre jämställdhetsarbetet. Här ingår även att lämna förslag till på vilket sätt ”genusforskningen och annan kunskap kan öka jämställdheten för högskolans forskande personal samt inom forskningsråd och Vinnova” (2006, s. 10). Året efter syns inga spår av detta intensifierade arbete i regleringsbrevet. Skrivningarna blir, som sagt, generellt otydligare år 2007. Från och med år 2009 finns heller ingen tydlig målbild framskriven för jämställdhet. År 2013-2014 stärks dock skrivningarna igen. Under rubriken jämställdhet finns förvisso inte heller dessa år någon identifierad målbild (enbart återrapporteringskrav), men en sådan tydliggörs i stället i det nya uppdraget kring en plan för jämställdhetsintegrering, där det konstateras att ”myndigheten ska bedriva ett utvecklingsarbete för att verksamheten ska bidra till att nå de jämställdhetspolitiska målen” (2013, s. 5).

En generell slutsats att dra från formuleringarna i regleringsbreven är slutligen att det ibland sker en sammanblandning mellan genusforskning och jämställdhet. Det är inte minst tydligt i citatet ovan där Vetenskapsrådet uppmanas att lämna förslag till på vilket sätt genusforskningen kan öka jämställdheten för forskande personal. Det breda genusforskningsfältet reduceras här till ett kunskapsområde som primärt handlar om, liksom bidrar till, ökad jämställdhet. En likartad tendens blir

synlig från och med år 2008 när målet kring genusperspektiv i forskning försvinner, samtidigt som riktade satsningar på genusforskning ligger kvar i budgeten för Vetenskapsrådet. Åtterrapporeringskravet kring ”hur de särskilda medel som avsatts för genusforskning utnyttjats” (2008, s. 4) läggs då in under målet om jämställdhet, utan egentlig korrelation. Målet lyder:

Vetenskapsrådet ska i sin verksamhet generellt arbeta för jämställdhet mellan könen. Könsfördelningen inom den egna beredningsorganisationen ska vara jämn. Vetenskapsrådet ska verka för att diskriminering på grund av kön inte förekommer när beslut fattas om fördelning av medel. Vetenskapsrådet ska ha underlag för att i efterhand kunna analysera huruvida kön, anställning el. dyl. har haft betydelse för bedömning av ansökningar om forskning och forskaranställningar (2008, s. 4).

Som synes svarar ett åtterrapporeringskrav kring medel för genusforskning sålunda inte alls mot ovan uppställda jämställdhetsmål. I sig blir detta ett exempel på en sammanblandning av genusforskning och jämställdhetsarbete som också synliggjorts i andra sammanhang (se exempelvis Alnebratt 2009).

Forte (tidigare FAS)

I Fortes regleringsbrev finns formuleringar (men inte mål) kring jämställdhet i hela den undersökta perioden, med undantag för år 2010. I likhet med Vetenskapsrådet får Forte ett uppdrag att intensifiera jämställdhetsarbetet år 2006, något som inte heller här följs upp under 2007. Forte får däremot inte ett förstärkt uppdrag kring jämställdhet år 2013-2014. Under dessa sista år aktualiseras begreppet jämställdhet enbart i den integrerade lydelse som även återfinns i Vetenskapsrådets regleringsbrev och som gör gällande att:

Forte ska redovisa insatser för att öka långsiktigheten och förbättra förutsättningarna för forskning genom att stöd till forskare utvecklas mot genomsnittligt högre bidragsbelopp och mot genomsnittligt längre stödperioder. Rådet ska säkerställa att detta inte resulterar i att förutsättningarna för unga forskare att få stöd försämras och att jämställdhet mellan kvinnor och män beaktas (2013, s. 2).

I och med denna skrivning sker något nytt som går utöver den typiska formuleringen av jämställdhetskrav. Gällande var jämställdhet skrivs fram kan det nämligen

gen konstateras att begreppet med få undantag sidoordnas hos samtliga råd, tvärt emot den strategi (jämsköldhetsintegrering) som finns för svensk jämsköldhetspolitik. I ovanstående citat integreras jämsköldhetsperspektivet däremot i ett annat återrapporteringskrav. Samtidigt bör det noteras att det inte är en tydlig handling som efterfrågas, utan enbart ett ”beaktande”. Utöver denna formulering finns skrivningar om att återrapporteringskravet för forskningsstödet ska redovisas ”könsuppdelat i tillämpbara delar” (2013, s. 2). Det finns däremot inte längre några formulerade målbilder kring jämsköldhet. Sett till den undersökta perioden i helhet är skrivningarna kring jämsköldhet tydligt försvagade från år 2010 och framåt.

Hos Forte finns inga särskilt riktade medel för genusforskning, vilket gör att genus som begrepp försvinner för gott när målet kopplat till detta område (på samma sätt som hos Vetenskapsrådet) försvinner år 2008. Jämsköldhet som begrepp (eller åtminstone skrivningar kopplat till kön) aktualiseras i den undersökta perioden när det kommer till de särskilda uppdrag som tilldelas rådet, men det gäller inte för genus. Avsaknaden av ett efterfrågat genusperspektiv blir därmed tydlig gällande flera uppdrag. Ett exempel på ett uppdrag att fördela medel som hade kunnat innehålla krav på ett genusperspektiv för att säkerställa kvaliteten på den forskning som bedrivs handlar om åldrande och hälsa och syftar till att ”förbättra människors hälsa och funktionsförmåga, öka livskvaliteten och möjliggöra ett ökat och längre arbetskraftsdeltagande” (2013, s. 3).

Ytterligare ett exempel är ett uppdrag där ”FAS skall analysera svensk forskning inom området arbetsmiljö, främst forskning om kemiska, fysikaliska och biologiska hälsorisker samt forskning om fysiska belastningsskador inklusive samspelet med psykisk stress. I uppdraget ingår att kartlägga och utvärdera genomförd forskning” (Ändring av regleringsbrev 2005, s. 1). Här hade ett genusperspektiv varit synnerligen relevant att efterfråga, inte minst med tanke på att arbetsmiljörisiker kan se olika ut på en könssegregerad arbetsmarknad. Detta år finns dessutom ett mål för myndigheten att ”verka för att genusperspektiv får genomslag i forskningen” (2005, s. 4) vilket rimligen borde öka incitamenten att integrera detta perspektiv även i uppdragsbeskrivningar. Frånvaron av ett genusperspektiv i uppdragsbeskrivningar är samtidigt inte unikt för Forte, utan går tvärtom igen i regleringsbrev för samtliga råd.

Målbilder och återrapporteringskrav kopplat till tvärvetenskap finns hos forskningsrådet från år 2004-2008, medan begreppet framförallt aktualiseras i delar kring anslagsfördelning efter det. En viss förstärkning sker dock på området efter 2013 då forskningsrådet får i uppdrag att ”utveckla ett långsiktigt flerårigt tvärvetenskapligt program för forskning inom området alkohol, narkotika, dopning, tobak och spel” (2013, s. 4). Denna förstärkning synliggörs inte till fullo i kategoriseringen i figur 1. År 2014 omnämns tvärvetenskap både som uppdrag, i avsnitt om återrapportering och som anslagspost.

Formas

De språkliga förskjutningar som sker kopplat till begreppen jämställdhet, genus och tvärvetenskap hos Vetenskapsrådet och Forte gäller även Formas. När det gäller jämställdhet så förskjuts målet från att ”Rådet skall aktivt arbeta för jämställdhet” (2004, s. 4) under åren 2004-2006 till att år 2008 ”generellt arbeta för jämställdhet mellan könen” (2008, s. 3). År 2006 får Formas, liksom övriga råd, ett fördjupat jämställdhetsuppdrag. Året efter finns inte längre någon tydligt framskrivna målbild kring begreppet jämställdhet, eller något särskilt uppdrag. Målet handlar i stället om att ”Könsfördelningen bland rådets mottagare av forskningsstöd samt inom den egna beredningsorganisationen skall vara jämn” (Formas 2007, s. 3). Detta mål är aktuellt i regleringsbrevet för åren 2004-2008. Jämställdhet nämns däremot i ett återrapporteringskrav som handlar om att rådet ska redovisa ”vilka framtida insatser rådet planerar utifrån en analys av hinder och möjligheter för ökad jämställdhet” (2007, s. 3). Detta återrapporteringskrav finns med under perioden 2004-2009 (i princip med samma formulering).

Formuleringar om jämställdhet som en fråga om att inte diskriminera på grund av kön återfinns i regleringsbrevet för åren 2008 och 2009. I regleringsbrevet för år 2010 saknas skrivningar om jämställdhet helt. Däremot finns krav på könsuppdelad statistik i tillämpliga delar; ”återrapporteringen ska där så är möjligt redovisas i form av tidsserier för de tre senaste budgetåren. Statistiken ska redovisas könsuppdelad i tillämpliga delar” (2010, s. 2). Från 2011 och framåt ska ”hänsyn tas till jämställdhet mellan kvinnor och män” i ett uppdrag som handlar om ”att öka långsiktigheten och förbättra förutsättningarna för forskning” (2011, s. 2).

Skrivningar om genusperspektiv formuleras mellan åren 2004-2006 som att ”Rådet skall verka för att genusperspektiv får genomslag i forskningen” (2004, s. 5) för att år 2007 ändras till att ”Ett genusperspektiv skall ha genomslag i forskning-

en där det är möjligt” (2007, s. 3). Från och med 2008 nämns inte genus eller genusperspektiv alls, det vill säga att det saknas både målformuleringar och återrapporteringskrav.

Vad beträffar skrivningar om mång- och tvärvetenskap ska Formas mellan åren 2004-2008 ”ha ett väl anpassat system för bedömning och prioritering av mång- och tvärvetenskaplig forskning och stödja relevant mång- och tvärvetenskap” (2004, s. 3). Från och med 2009 och framåt saknas målformuleringar om tvärvetenskap helt. År 2014, när tvärvetenskap kategoriserats som 1, handlar det enbart om en mening där en uppdragsbeskrivning formuleras som att insatserna ”med fördel [kan] vara flervetenskapliga” (2014, s. 4).

Under tidsperioden urholkas sammanfattningsvis innebörder och ambitionsnivå kopplat till jämställdhet, genus och tvärvetenskap. De två sistnämnda begreppen försvinner till och med helt under de sista åren i den undersökta perioden.

Vinnova

I Vinnovas regleringsbrev sker på liknande sätt som för övriga myndigheter förändringar vad gäller användningen av begreppen genus, jämställdhet och tvärvetenskap. Utvecklingen över tid är generell, både vad gäller formuleringar och ambitionsnivå förhållandevis lik för flera av myndigheterna. Den tydligaste skillnaden vad gäller kravformuleringar och -nivå finns dock mellan de tre forskningsråden och innovationsmyndigheten Vinnova. Under perioden 2009-2012 så saknas hos denna myndighet exempelvis skrivningar om både genus och jämställdhet.

Jämställdhet har mellan åren 2004-2006 ett mål kopplat till sig som handlar om att ”Verket skall aktivt arbeta för jämställdhet” (2004, s. 3). Enligt regleringsbreven för åren 2004-2006 ska hänsyn också tas till ”jämställdhetsfrågor vid val av FoU-teman och hur verksamheten bidragit till en jämställd samhällsutveckling” (2004, s. 4). Vidare ska det framgå i återrapporteringen ”vilka insatser som genomförts i förhållande till målet samt vilka framtida insatser myndigheten planerar utifrån en analys av hinder och möjligheter för ökad jämställdhet” (2004, s. 4). År 2008 heter det i stället att verket ”generellt [ska] arbeta för jämställdhet” (2008, s. 3). År 2006 får även Vinnova i uppdrag att intensifiera jämställdhetsarbetet:

I uppdraget ingår att ta fram och årligen revidera en strategi för det inre och yttre jämställdhetsarbetet. I strategin skall ingå planering och genomförande

av utbildning för beredningsorganisationen, chefer och handläggande personal i såväl genus- som jämställdhetsperspektiv. Myndigheten skall redovisa arbetet med jämställdhetsstrategin inklusive bakgrundsanalys till regeringen (Näringsdepartementet) senast den 1 november 2006 (2006, s. 10).

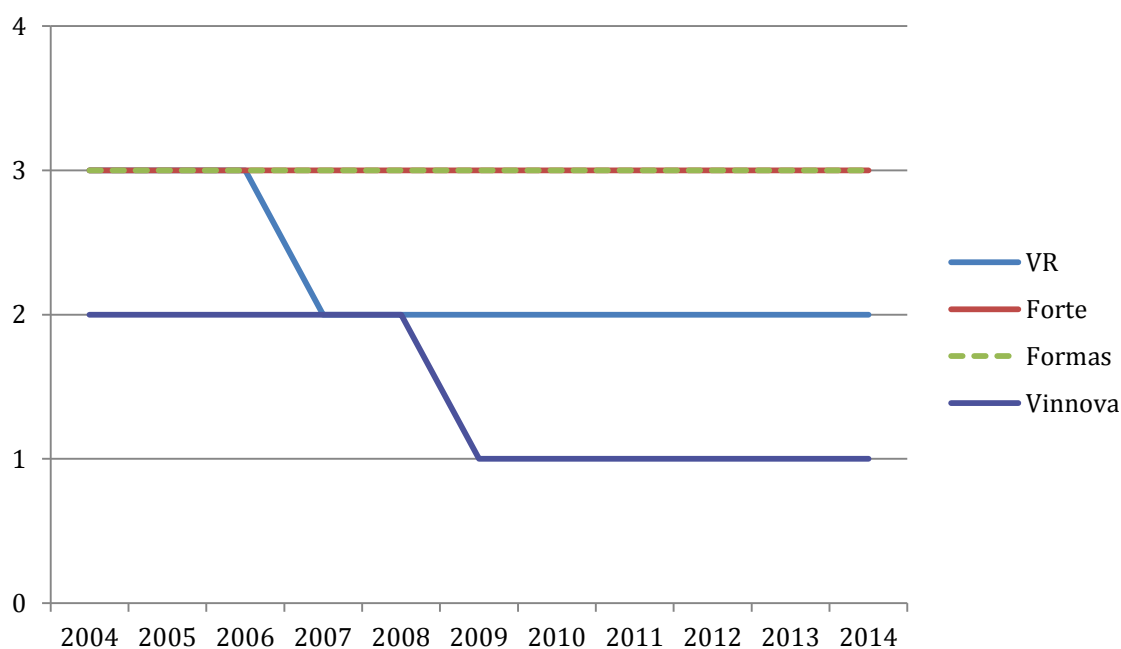
Regleringsbrevet för åren 2009-2012 saknar trots 2006 års intensifiering helt formuleringar om jämställdhet. År 2013 och 2014 återkommer begreppet då Vinnova i samråd med Vetenskapsrådet får i uppdrag att ”fördela medel för forskning som är av hög vetenskaplig kvalitet inom olika vetenskapliga discipliner och som bedöms bidra till utveckling och framsteg för praktiskt jämställdhetsarbete inom universitet och högskola samt näringsliv och offentlig sektor” (2013, s. 7). Uppdraget resulterar i utlysningen ”Behovsmotiverad forskning för ökad jämställdhet”. Särskilda målformuleringar kopplat till jämställdhet saknas dock alltjämt.

Vad beträffar formuleringar om genus ska Vinnova under år 2004-2007 ”verka för att genusperspektiv får genomslag i forskningen” och ”redovisa och kommentera genomförda och planerade insatser i förhållande till målet” (2004, s. 4) men från och med 2008 saknas genusperspektiv helt. Tvärvetenskap har inga skrivningar hos Vinnova i den undersökta perioden, förutom år 2009-2010 då myndigheten får i uppdrag att initiera ett ”tvärvetenskapligt forskningsprogram inom livsmedelsområdet” (2010, s. 5). Likaså finns skrivningar om att insatser inom ramen för ett program för strategiska innovationsområden med fördel kan vara ”flervetenskapliga” år 2013 och 2014 (2013, s. 10).

Sammanfattningsvis förändras formuleringar kring jämställdhet genom åren från skrivningar som implicerar analyser för en jämställd samhällsutveckling till formuleringar som handlar om medelsfördelning för praktiskt jämställdhetsarbete. Att jämställdhet helt saknas i Vinnovas regleringsbrev under perioden 2009-2012 är anmärkningsvärt. Påfallande är likaså hur genus som begrepp fasas ur styrdokument, på samma gång som åtgärder för att stötta tvärvetenskap i huvudsak är frånvarande.

Skrivningar i instruktioner

Figur 2. Antal aktualiserade begrepp (jämslällldhet, genus och tvärvetenskap) i instruktioner per forskningsråd

0 = Omnämns ej
 1 = Ett av begreppen/områdena nämns
 2 = Två av begreppen/områdena nämns
 3 = Tre av begreppen/områdena nämns

Som figur 2 synliggör så finns samtliga sökord med i instruktionen för Vetenskapsrådet i början av den undersökta perioden (SFS 2000:1199). År 2007 försvinner kravet på att ”verka för att genusperspektiv får genomslag i forskningen” (SFS 2007:1397). Gällande kravet kring jämställdhet görs en avgränsning, från att ”främja jämställdhet mellan kvinnor och män” till att ”främja jämställdhet mellan kvinnor och män inom sitt verksamhetsområde”. Det görs i SFS 2009:975 också tillägg där Vetenskapsrådet uppdras att ”rapportera i vilken utsträckning hänsyn tagits till könsspecifika förhållanden inom Vetenskapsrådets ämnesområden” liksom även att ”Vetenskapsrådet ska sträva efter en jämn könsfördelning i beredningsorganisationen”. Mång- och tvärvetenskap finns det krav kring i de två första

instruktionerna för perioden, medan kravet i SFS 2009:975 har ändrats till att gälla ett initierande och stödande av ”ämnesövergripande satsningar på forskning”.

Forte har krav gällande samtliga sökord under hela den undersökta perioden (totalt två instruktioner). Kraven formuleras också med samma terminologi; ”främja och ta initiativ till mång- och tvärvetenskaplig forskning”, ”verka för att ett genusperspektiv får genomslag i forskningen” samt ”främja jämställdhet mellan kvinnor och män”. År 2007 görs också, i likhet med Vetenskapsrådets instruktion (SFS 2009:975), tillägget att Forte ska återrapportera ”i vilken utsträckning hänsyn tagits till könsspecifika förhållanden inom rådets ämnesområden” (SFS 2007:1431). Från och med samma år ska rådet även ”eftersträva en jämn könsfördelning i beredningsorganisationen”.

Formas instruktioner under perioden innehåller på ett liknande sätt samtliga av de eftersökta orden. Formuleringarna är i stort också desamma. De enda förändringarna sker i den sista och nu gällande instruktionen (SFS 2009:1024). Här görs ett tillägg som formuleras enligt följande ”Formas ska sträva efter en jämn könsfördelning i beredningsorganisationen”. Likaså förändras formuleringen kring mång- och tvärvetenskaplig forskning till att i stället ”ta initiativ till att stödja ämnesövergripande forskning” (SFS 2009:1024).

Hos Vinnova saknas en instruktion gällande tvärvetenskap för hela den undersökta perioden. År 2009 försvinner även kravet på att ”verka för att ett genusperspektiv får genomslag i forskningen” och endast krav kring jämställdhet återstår (SFS 2000:1132). Formuleringen kring jämställdhet ändras också under perioden – från ett krav på att ”arbeta för jämställdhet mellan kvinnor och män” (SFS 2000:1132) till att ”främja jämställdhet mellan kvinnor och män inom sitt verksamhetsområde” (SFS 2007:1114). Från och med år 2009 tillkommer också ett krav om att ”främja forskning om jämställdhet med fokus på vad som hindrar eller möjliggör innovation” (SFS 2009:1101).

Sammanfattningsvis kan konstateras att utvecklingen över tid gällande instruktionerna för myndigheterna har många beröringspunkter, även om somliga skillnader lämnar en del övrigt att önska i termer av samordning. Två av forskningsråden, Formas och Forte, har konsekvent målbilder kopplade till alla tre begrepp i sina instruktioner. Hos Vetenskapsrådet försvinner kravet på att verka för att ett genusperspektiv får genomslag i forskningen år 2008, samtidigt som formuleringar

kring tvärvetenskap år 2009 byts ut mot ”ämnesövergripande forskning”. I instruktionerna för Vinnova sker på ett liknande sätt en utfasning av begreppet genus, som försvinner som målbild och ambition år 2009. Formuleringar kring tvärvetenskap saknas hos myndigheten i hela den undersökta perioden. Dessa skillnader i utveckling aktualiserar inte minst frågor kring samordning. Borde inte forskning som beviljas medel från Vetenskapsrådet och Vinnova, på samma sätt som forskning finansierad av Forte och Formas, eftersträva en integrering av ett genusperspektiv eller en beredningsorganisation som förmår säkerställa villkoren för tvärvetenskaplig forskning?

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

NATIONELLA
SEKRETARIATET FÖR
GENUSFORSKNING

Nationella sekretariatet för genusforskning
Box 709, 40530 Göteborg. Besöksadress: Övre Husargatan 36
Tel +46(0)73-901 10 03 genus.se